

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ**

У.Н.ХОДЖАМҚУЛОВ

МАКТАБ-ЛАБОРАТОРИЯ

- ▶ таълимга инновацион ёндашув зарурати
 - ▶ ПТИК инновация сифатида
 - ▶ ташкил этиш бўйича тавсиялар
- ▶ самарадорлигини ошириш бўйича таклифлар
 - ▶ муҳим саволларга жавоблар
 - ▶ асосий тушунчалар изоҳи

(услубий қўлланма)

У.Хўжамқулов, “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончаларини ташкил қилиш ва самарадорлигини ошириш бўйича услубий қўлланма. Чирчиқ, ЧДПИ, 2019 йил.

Мазкур услубий қўлланмада Чирчиқ давлат педагогика институтининг асосий стратегик тадқиқот йўналиши бўлган **“Педагогик таълим инновацион кластери”** ва унинг амалиётга жорий этилишининг шакли сифатида қаралаётган **“Мактаб-лаборатория”** инновацион тажриба майдончаларини ташкил қилиш, уларнинг самарадорлигини ошириш, умумтаълим мактабларида мавжуд муаммоларни бартараф этишда олий таълимнинг илмий салоҳиятидан кенг фойдаланиш механизмлари ҳақида сўз боради. Қўлланмада миллий педагогикамизда янги ҳодиса ҳисобланган **“Мактаб-лаборатория”** инновацион тажриба майдончаси тушунчасининг таърифи ва тавсифи, шунингдек, ушбу муаммо билан боғлиқ асосий тушунчаларнинг изоҳи келтирилган.

қўлланма педагогик олий таълим муассасаларида фаолият олиб бораётган профессор-ўқитувчилар, умумтаълим мактабларининг ўқитувчилари, шунингдек, **“Педагогик таълим инновацион кластери”** бўйича илмий иш олиб бораётган тадқиқотчилар учун мўлжалланган.

Такризчилар:

Б.Менглиев – Алишер Навоий номидаги Ўзбек тили ва адабиёти университети профессори, филология фанлари доктори;

А.Шофқоров – Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти “Ўзбек тили ва адабиёти” кафедраси доценти, филология фанлари номзоди.

Чирчиқ давлат педагогика институти ўқув-услубий кенгаши қарорига асосан услубий қўлланма сифатида нашрга тавсия этилган (2019 йил 30 сентябрдаги №9/1 сонли қарори)

КИРИШ

Педагогик таълимнинг жамият барқарор ривожланишидаги юқори ижтимоий аҳамияти билан боғлиқ замонавий талаблар, тизимдаги муаммолар ва уларни ҳал қилишда таълим, фан ва ишлаб чиқариш бўғинлари ўртасидаги ўзаро яқдилликнинг етишмаслиги бугунги кунда ўзлуксиз педагогик таълимни кластер ривожланиш моделига ўтказиш заруратини тақозо этмоқда. Педагогик таълим инновацион кластери муайян географик ҳудуднинг рақобатбардош педагог кадрларга бўлган эҳтиёжларини қондириш мақсадида бир-бири билан узвий алоқадаги тенг ҳуқуқли алоҳида таълим субъектларининг, технологияларнинг ва инсон ресурсларининг интеграциялашувини кучайтирувчи механизм бўлиб, у инновация ва интеграция жараёнлари билан бевосита боғлиқ.

Мухтарам юртбошимиз Ш.М.Мирзиёев президентлик лавозимида киришган дастлабки кунлардан бошлаб юртимизда инновацион ва креатив фикрлайдиган замонавий кадрлар тайёрлаш, ёшларни ватанпарварлик руҳида, юксак маънавият эгалари этиб тарбиялаш, шу мақсадда таълим тизимини такомиллаштириш масалаларига жиддий эътибор қаратиб келмоқда. Дарҳақиқат, мактабни ўзгартирмасдан туриб, одамни, жамиятни ўзгартириб бўлмайди. 2019 йилнинг 23 август санасида халқ таълими тизимини ривожлантириш, педагогларнинг малакаси ва жамиятдаги нуфузини ошириш, ёш авлод маънавиятини юксалтириш масалаларига бағишланган видеоселектор йиғилишида юртбошимиз: ***“Мактаб – бу ҳаёт-мамонт масаласи, келажак масаласи. Уни давлат, ҳукумат ва ҳокимларнинг ўзи ҳал қилолмайди. Бу бутун жамиятнинг иши, бурчига айланиши керак”***,¹ дея таъкидлаб ўтар экан, педагогикага ихтисослашган олий таълим муассасаларининг мактаблардаги ўқув-тарбия жараёнини такомиллаштириш, ўқитувчиларнинг билим ва малакасини юксалтиришдаги ўрни сезилмаётганини афсус билан қайд этди.

Мамлакатимиз раҳбарининг умумтаълим мактаблари фаолиятини такомиллаштиришда педагогик олий таълим муассасаларининг ўрни борасида билдирилган фикрларидан келиб чиқадиган бўлсак, соҳага инновацияларни жорий қилиш, хориж амалиётида синовдан ўтган усул ва воситаларни ижодий ёндашган ҳолда соҳага татбиқ қилиш, таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси жараёнларининг суръати ва самарадорлигини ошириш бугунги педагогикамиз олдидаги муҳим масалалардан эканлиги аён бўлади.

¹ Мирзиёев Ш.М. 2019 йилнинг 23 август санасида халқ таълими тизимини ривожлантириш, педагогларнинг малакаси ва жамиятдаги нуфузини ошириш, ёш авлод маънавиятини юксалтириш масалаларига бағишланган видеоселектор йиғилишидаги нутқи, Халқ сўзи online, 2019 йил 24 август.

Таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси масаласи янги ходиса эмас. Ўзбекистон таълим тизимида бу борада назарий асослар етарли бўлиш билан бирга, талайгина амалий ишлар ҳам мавжуд. Инновацияларни таълим жараёнига татбиқ этиш эса бугунги кунда тизимдаги энг долзарб масалалардан бири бўлиб турибди. Бунинг учун тизимнинг инновацион муҳити ва унинг шакллариини такомиллаштириш, инновацион марказлар фаолиятини яхшилаш, технологиялар ва объектив қонуниятларни тараққиёт нуқтаи назаридан таҳлил қилиш талаб қилинади. Ҳар қандай инновациялар билимлар интеграциялашувининг маҳсули бўлиб, пировардида, таълим, фан ва ишлаб чиқариш жараёнларида ўз инъикосини топади. Таълим инновацияси бу таълим тизими билан боғлиқ бўлган муаммоларни ривожлантириш тамойилига асосан ҳал қилишга қаратилган янгича шакл ва методлар, ёндашув ва технологик жараёнларни тизимли қўллаш орқали сифат ўзгаришларига эришиш билан боғлиқ жараёндир.

Педагогик таълим инновацион кластери бир гуруҳ таълим субъектларининг инновацион маҳсулотни яратишга ва унинг рақобатбардошлигини оширишга имкон берадиган янги тизим бўлиб, у соҳанинг миллий ва минтақавий даражада ривожланиши учун кучли рағбат беради. Шунга кўра кластер ёндашуви фан ва таълимни, пировардида, амалиётда жамиятни ривожлантириш учун янги имкониятларни излаш ва амалга ошириш имкониятини яратади. Кластер доирасида бир нечта субъектларни ўзаро интеграциялаш жараёни мураккаб, кўп тармоқли илмий-амалий жараёндир. Ўзаро боғлиқ бир нечта фаолият турларини умумий мақсад атрофида бирлаштириш аниқ ҳисоб-китобларни ва илмий ечимларни, натижаси кафолатланган лойиҳаларни талаб қилади ва шундагина кластер субъектларининг ишончини қозонади. Шундай экан, педагогик таълим инновацион кластери доирасидаги илмий-педагогик лойиҳаларни амалда синаб кўриш муайян тажриба-майдончалари бўлишини талаб этади. “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончалари бу борада асосий бўғинлардан бири бўлиб, лойиҳа доирасида *педагогик инкубатор* вазифасини бажаради. Ушбу услубий кўрсатма орқали “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончалари ва у билан боғлиқ энг муҳим тушунчаларнинг изоҳи ва белгиларига тўхталиб ўтамыз.

Бунинг учун, аввало, “Мактаб-лаборатория” инновацион лойиҳасининг пайдо бўлишига олиб келувчи омиллар ва педагогик таълим инновацион кластерининг мазмуни ҳақида айрим фикрларни баён қилиш мақсадга мувофиқ бўлиб, бу янги лойиҳанинг моҳиятини англашда муҳим аҳамият касб этади.

КЛАСТЕР ТАЪЛИМГА НИСБАТАН ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ СИФАТИДА

Гарвард бизнес мактаби профессори, замонавий кластер модели асосчиси М.Портернинг кластер назарияси кейинги ўн-ўн беш йил давр мобайнида жуда кўплаб соҳалар қаторида таълим соҳасига ҳам кириб келди. Бу борада рус олимларининг ҳиссасини алоҳида таъкидлаш ўринли бўлади. Уларнинг тадқиқотларида таълим кластерининг мазмун-моҳияти, қўлланиш соҳалари, характерли хусусиятлари ўз ифодасини топган.

Таълимга нисбатан кластер ёндашуви борасидаги тадқиқотларни ўрганиш ва таҳлил қилиш бу борадаги бир қанча қарашларни жамлаш ва умумлаштиришга имкон беради. Демак, кластер ёндашуви бу:

- алоҳида соҳа (таълим, иқтисодиёт ва б.) бўлиб, рақобатбардош самарадорликка эришишдан манфаатдор бўлган соҳалар бирлашишининг ташкилий шакллари кучайтириш механизми (Т.И.Шамова)²;

- ихтиёрий компонентлар қаторида ўзининг тўлиқ функционал ишчанлик қобилиятини сақлайдиган бир нечта тенг ҳуқуқли бўлақлардан иборат бўлган тузилма (Л.Беспалова)³;

- замонавийлик ва мунтазам ёндашувдан келиб чиққан ҳолда бир ташкилотнинг тузилишига бирлаштирилган бир-бирига боғлиқ бўлган турли соҳа хўжалик субъектларининг мажмуи (Г.С.Храбан ва Л.Т.Снитколар)⁴;

- ишлаб чиқариш ва таълим дастурларининг эҳтиёжларини бирлаштириш (С.В.Кривых)⁵;

- таълим-фан-ишлаб чиқариш тизимида инновацияларни қўллаб-қувватлашни шакллантириш воситаси (Осечкина Л.И.)⁶;

- ташкилотнинг келажак иқтисодиёти учун кадрлар салоҳиятини шакллантиришни ташкил қилишнинг инновацион самарали усули (Сидорин А.В.)⁷;

² Шамова Т.И. Кластерный подход к развитию образовательных систем// *Взаимодействия образовательных учреждений и институтов социума в обеспечении эффективности, доступности и качества образования региона: Материалы 10 Международного образовательного форума (Белгород. 24–26 окт. 2006 г.): в 2 ч. / БелГУ, МПГУ, МАНПО; отв. ред. Т.М. Давыденко, Т.И. Шамова. Белгород: Издательство БелГУ, 2006. Ч. 1. С. 24–29.*

³ Беспалова Л. Что такое кластер? URL: <http://siok.rightside.ru/siok/2009-12-01-06-24-41>. Загл. с экрана.

⁴ Актуальные проблемы бизнес-образования : материалы XIV Междунар. науч.-практич. конф., 16–17 апр. 2015 г., Минск / Бел. гос. ун-т, Ин-т бизнеса и менеджмента технологий. – Минск : Национальная библиотека Беларуси, 2015. – 298-301 С.

⁵ Кривых С.В. Кластерный подход в профессиональном образовании / С.В.Кривых// *академия профессионального образования. -2014. -№3-4. –с.7-13.*

⁶ Осечкина Л.И. Кластерный подход как условие повышения эффективности деятельности вуза / Л.И.Осечкина// *Высшее образование в России. -2012. -№8-9. –с.73-76.*

⁷ Сидорин А.В. Система формирования кадрового потенциала высокотехнологичных отраслей промышленности на основе кластерного подхода / А.В.Сидорин // *Интернет- журнал «Науковедение». - 2012. -№4. –С.1-7.*

- турли таълим муассасаларини (болалар боғчаси-мактаб-коллеж-ОТМ) интеграциялашуви натижасида таълим тизимини изчиллик принципи асосида қайта ташкил этиш (Фроловская М.Н.)⁸.

Илмий адабиётларда кластер тушунчаси борасида билдирилган юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, педагогик таълим кластери тушунчасига қуйидагича таъриф бериш мумкин: **Педагогик таълим кластери – муайян географик ҳудуднинг рақобатбардош педагог кадрларга бўлган эҳтиёжларини қондириш мақсадида бир-бири билан узвий алоқадаги тенг ҳуқуқли алоҳида субъектларнинг, технологияларнинг ва инсон ресурсларининг интеграциялашувини кучайтирувчи механизм.**

Педагогик таълим кластери миметик (грек тилида *mimēmai* – тақлид қилмоқ) метод бўлиб, иқтисодиётнинг ишлаб чиқариш соҳасида самарадорликка олиб келган моделни педагогик таълим тизимига ижодий асосда жорий этишни назарда тутди. Педагогик таълим кластери “таълим – илм-фан – таълим воситалари – технология – бошқарув – бизнес” инновацион занжирини ҳосил қилади ва уни илмий нуқтаи назардан тадқиқ қилиш бугунги педагогикамизнинг олдидаги муҳим вазифалардан бўлиб турибди. Таълим мажмуасини ташкил қилувчи бўғинлар ўртасида мавжуд табиий алоқани манфаатдорлик ва самарадорлик нуқтаи назаридан, маълум ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий аҳволи ва эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда таъминлаш тобора заруратга айланиб бормоқда.

Илмий-педагогик адабиётларда инновацион жараёнларни таҳлил қилишда асосий ўзгаришлар билан бошланғич ўзгаришлар ўртасидаги чизикни топиш осон эмаслиги қайд қилинган. Шунингдек, инновацияларнинг ижобий натижаларини таълим турлари ўртасида тақсимлашда тенглик принципи шарт бўлмайди. Бугунги кунда соҳалар ривож ва самарадорлигини инновацияларсиз тасаввур қилиш қийин. Худди шунингдек, таълим, хусусан, олий таълим тизимида амалга оширилиши лозим бўлган инновациялар сифатида қуйидагиларни санаб ўтиш мумкин:

- *олий таълимнинг мақсадларини шахсни касбий ривожлантиришига йўналтирилган таълим олиш, уни ижтимоий тартибга асосланган илмий, техник ва инновацион фаолиятга йўналтириш;*
- *ўқув жараёнини тартибга солувчи ва амалга оширувчи меъёрларни ҳар бир ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий шароити ва иқтисодиётнинг муайян тармоғидаги вазиятдан келиб чиққан*

⁸ Фроловская М.Н. Становление профессионального образа мира педагога на основе кластерного подхода / М.Н. Фроловская // Инновационные технологии в науке и образовании: сб. статей II ПНМК, Пенза, 23 янв. 2017 г. / МЦНС «Наука и Просвещение»; под общ.ред. Г.Ю.Гуляева (и др.). – Пенза, 2017. -С.210-212.

ҳолда ўзи ишлаб чиқиши ва амалга ошириши билан боғлиқ янги тизимни ишлаб чиқиш;

- тегишли фанларни ўрганиш жараёнида олинган билимларнинг интеграциялашуви ва бир қатор фанларни муаммоли-модулли ўрганишининг дастлабки шартларини яратиш;*
- инновацион ва экспериментал ишларни фаол амалга ошириш;*
- жамиятнинг замонавий ижтимоий-маданий ривожланиш даражасига мос равишда таълим жараёнини зарур моддий-техника воситалари билан таъминлаш;*
- таълим турлари ўртасида манфаатли алоқадорликнинг янги кўринишларини ишлаб чиқиш;*
- жамиятда юз бераётган ижтимоий-иқтисодий жараёнларнинг ўзгарувчанлигини инобатга олган ҳолда бир пайтнинг ўзида бир нечта турдош мутахассисликларга ўқитиш;*
- таълим муассасаларига ўз-ўзини таъминлаш ва бошқариш ваколатини бериш жараёнларини босқичма-босқич амалга ошириш ва ҳоказо.*

Таълим тизимига нисбатан бу каби инновацион ёндашув, агар у ҳақиқий ривожланиш жараёнининг мантиғига мос келадиган бўлса, албатта, самарадорликни оширади. Айниқса, таълим муассасаларининг бошқарув тузилмасида мавжуд муаммоларга нисбатан муносиб инновацион ёндашувлар жорий қилинса, мавжуд вазиятни олдиндан баҳолай олиш, ҳодисаларнинг ривожланишини тўғри тахмин қилиш, ўз вақтида чоралар кўриш ва ташкилий бошқарув тузилмасига тузатишлар киритиш имкониятлари пайдо бўлади.

Таълим тизими кластери бу каби муаммоларнинг ечимига нисбатан тўғри ёндашувни қарор топтиради. Зеро, кластерли интеграция жараёнлари моддий, молиявий, технологик, информацион, услубий ва кадрлар соҳасидаги барча ресурсларни жалб қилганлиги билан ҳам энг кучлиси, деб эътироф этилади. Кластер мослашувчан тарзда ўз тузилмалари учун бошқарув тизимини қуриш, ўзаро ишончни таъминлаш учун ҳақиқий ривожланишни олдиндан айтиш (прогнозлаш) имконини беради.⁹ Таълим тизимининг таркибий қисмларида сифат ўзгаришлари бўлиши, мазмунли фаолият, умумий ва махсус бошқарув функциялари, дастурлари, технологиялари ва усуллари, иштирокчиларнинг кадрлар салоҳиятини ривожлантириши билан боғлиқ жараёнлар кластер муҳитини яратиш имкониятини беради.

Рус олимлари томонидан таълим кластерларини шакллантириш ва ривожлантиришнинг назарий асосларини ўрганиш касбий таълимга нисбатан кластер ёндашуви (Б.Пугачева, А.В.Леонтиев), фаолият ва

⁹ Шарай Н., Кластерный подход в интеграции, «УГ Москва», №15 от 14 апреля 2015 года.

педагогик лойихалаш назарияси (В.В.Давыдов, В.П.Беспалько, Г.И.Ибрагимов, Б.Ц.Леднев, М.И.Махмутов, А.А.Сластенин), узлуксиз таълим концепцияси (Б.С.Гершунский, Г.В.Мухаметзянова, А.М.Новиков), касб-ҳунар мактабларида таълимнинг ижтимоий шериклик ва бошқарув муаммоларини очиб берувчи тадқиқотлар (П.Ф.Анисимов, Г.В.Мухаметзянова, Г.И.Ибрагимов, Е.А.Корчагин, В.П.Панасюк, А.С.Субетто) каби йўналишларда олиб борилган.¹⁰

Айни тадқиқотчилар томонидан кластернинг еттита асосий стратегияси қайд қилиб ўтилган:

- *географик стратегия*, кичик маҳаллийдан тортиб глобал масштабгача бўлган ҳудудларда ёйилган кластер турлари;
- *горизонтал стратегия*, бир нечта кластерларнинг бирлашувидан ташкил топган кластернинг мигаструктура шакли;
- *вертикал стратегия*, бирлаштирувчи, яъни бир хил даражадаги субъектларни бирлаштирувчи кластерлар;
- *латераль стратегия*, ҳар хил структурадаги субъектларни бирлаштирувчи, ўлчовни иқтисод билан таъминлай оладиган, янги комбинацияларга олиб келадиган кластерлар;
- *технологик стратегия*, бир хил технологиядан фойдаланадиган тузилмалар тўпламида кўзга ташланадиган кластерлар;
- *фокусли стратегия*, битта марказ атрофида жойлашган кластер субъектлари;
- *сифат стратегияси*, ташкилотларнинг ҳамкорликни қандай амалга ошириш асосий масала сифатида турадиган кластер шакли.¹¹

Бизнингча, рус тадқиқотчилари томонидан қайд қилинган юқоридаги кластер стратегияларини кластер шакллари сифатида таснифлаш мақсадга мувофиқ. Чунки уларда кластерни амалга оширишнинг устувор мақсадлари – стратегиясидан кўра унинг қандай шакл ва турларда намоён бўлиши ўз ифодасини топган.

Ўзбекистон шароитида педагогик таълим кластерининг стратегик йўналишлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

1. Мактаб ва мактабдан ташқари таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари учун педагогик олий таълим муассасалари тасарруфидаги таълим йўналишлари бўйича педагог кадрлар тайёрлаш, шунингдек, педагог кадрлар ва соҳа мутахассисларини илмий методик базаларини шакллантиришни мувофиқлаштириш ва ўқув-методик раҳбарликни амалга ошириш.

¹⁰ Давыдова Н.Н., Игошев Б.М. и др. Образовательный кластер как системообразующий компонент региональной модели непрерывного педагогического образования, Педагогическое образование в России, 2014. № 10, стр.75

¹¹ Давыдова Н.Н., Игошев Б.М. и др. Образовательный кластер как системообразующий компонент региональной модели непрерывного педагогического образования, Педагогическое образование в России, 2014. № 10, стр.75-76

2. Педагогика соҳасидаги талаб ва илғор хорижий тажриба, ўқув жараёнига замонавий педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этишни ҳисобга олган ҳолда вилоят таълим муассасаларида давлат таълим стандартлари, ўқув режа ва дастурларини тизимли равишда такомиллаштиришни амалга ошириш.

3. Педагогик олий таълим муассасаларидаги таълим йўналишлари бўйича вилоятдаги педагогика соҳасидаги илмий-услубий ишлар, жумладан, фундаментал, амалий ва инновацион илмий изланишлар олиб боришни мувофиқлаштириш.

4. Педагогик олий таълим муассасаларидаги таълим йўналишлари бўйича вилоят умумтаълим мактабларининг илмий-педагогик салоҳиятини ошириш, жумладан, олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрларни мақсадли тайёрлаш асосида педагогика соҳасини ривожлантиришнинг стратегик вазифаларидан келиб чиққан ҳолда вилоятдаги таълим муассасалари раҳбар ходимлари ва мутахассислари малакасини сифатли ошириш ва қайта тайёрлаш бўйича чора-тадбирларнинг амалга оширилишини таъминлаш.

5. Педагогик олий таълим муассасалари тасарруфидаги таълим йўналишлари бўйича узлуксиз педагогик таълимнинг информацион таъминотини такомиллаштириш ва педагог касбининг нуфузини ошириш ҳамда педагог инноваторларни қўллаб-қувватлаш.

6. Педагогик таълимни тартибга солувчи мавжуд меъёрий ҳужжатларни такомиллаштириш.

7. Педагогик таълим инновацион кластерининг платформасини ишлаб чиқиш.

Шунингдек, таълим кластерининг самарали ривожланиши қуйидаги шарт-шароит ва омилларга бевосита боғлиқ:

- талабга жавоб берадиган технологик ва илмий инфраструктуранинг мавжудлиги (Д.А.Ялов);
- қатнашчиларнинг ўзаро ҳамкорликка руҳий жиҳатдан тайёрлиги (Д.А.Ялов, В.П.Третьяк);
- кластерни ривожлантиришнинг мустаҳкам ҳудудий стратегиясининг мавжуд бўлиши;
- лойиҳани бошқариш усулини муваффақиятли қўллаш имконияти;
- кластер субъектлари ўртасида ахборот алмашишни таъминловчи кучли ахборот технологиялари (А. А. Мигранян).¹²

Шундай экан, педагогик таълимни кластерлаштириш билан боғлиқ илмий-амалий ишларни муваффақиятли амалга ошириш, уларда самарадорликка эришиш учун биздан мавжуд технологик ва илмий

¹² Шарай Н., Кластерный подход в интеграции, «УГ Москва», №15 от 14 апреля 2015 года.

инфраструктурани жараёнга мослаштириш, субъектларда тарғибот-ташвиқот ишларини амалга ошириш воситасида уларнинг мазкур инновацион жараёни тўла англаб етишларига эришиш, ҳамкорлик кўп томонлама манфаат келтиришини англашларига имкон яратиш, кластерни ривожлантиришнинг пухта ўйланган стратегиясини, лойиҳани муваффақиятли бошқаришнинг усул ва йўлларини ишлаб чиқиш, қатнашчилар ўртасида тезкор ахборот алмашиш имкониятини яратиш зарур бўлади. Бу жуда кенг кўламдаги ташкилий жараён бўлиб, вақт ва аниқ мақсадли йўналтирилган фаолиятни талаб қилади. Аммо ушбу ташкилий жараёнларнинг мазмуни олиб бораётган фаолиятимиздан ажралган ҳолат эмас. Дарҳақиқат, педагогик таълимни кластерлаштириш билан шуғулланган рус олимлари: Н.Н.Давыдова, Б.М.Игошев, А.А.Симонова, С.Л.Фоменко кабиларнинг таъкидлашларича, кластерни ривожлантиришнинг аниқ самаралари 5-7 йилда кўзга ташлана бошлайди.¹³

Педагогик таълим ривожланишининг кластер модели таълим бериш, ўқув адабиётларини яратиш, педагог кадрлар илмий салоҳиятини ошириш, таълим ва тарбия узвийлиги билан боғлиқ умумий йўналишларда фаолият олиб боради. Бу эса муаммонинг умумий методологик характерга эга эканлигини кўрсатади. Айти пайтда бу умумий йўналишлар таълимни бошқариш ва ташкиллаштириш, таълим турлари ва йўналишлари, узвийлик ва интеграцияни таъминлаш, ўқитиш методлари ва воситалари каби йўналишларда хусусийлашади.

Педагогик таълим кластери фаолиятининг асосий **мақсади** қуйидагилардан иборат:

- ✓ педагогика соҳасида самарали ворисийликни таъминлаш ва энг яхши ўқувчиларни педагог касбига тарғиб қилиш;
- ✓ педагогларнинг касбий тайёргарлигини амалиётга таянган ҳолда ва манфаатдор субъектлар тескари алоқасини оператив таъминлаган ҳолда олиб бориш;
- ✓ бўлажак таълим мутахассисларини инновацион тажрибага эга бўлган амалиётлар базасида тайёрлаш муҳитини яратиш;
- ✓ ёш мутахассисларнинг касбий кўникмаларни эгаллаш даврини қисқартириш;
- ✓ педагогик таълимда янги авлод ўқув, ўқув-услубий, илмий адабиётлар, воситалар ва дидактик материаллар мажмуасини яратиш;
- ✓ педагогик таълим илмий, илмий-педагогик салоҳиятини ошириш;

¹³ Шарай Н., Кластерный подход в интеграции, «УГ Москва», №15 от 14 апреля 2015 года.

- ✓ педагогик таълимни ривожлантиришнинг долзарб масалалари атрофида интеллектуал ресурсларни интеграциялаш;
- ✓ таълим, фан ва педагогик амалиётнинг турли шакл ва турларини излаб топиш ва таълимга татбиқ этиш;
- ✓ таълим ва тарбия узвийлигини таъминловчи механизмларни такомиллаштириш;
- ✓ педагог кадрларни тайёрлашда мактабгача, ўрта таълим ва ОТМ ҳамда бошқа талабгорлар билан ўзаро тезкор қайта боғланиш имкониятини яратиш;
- ✓ педагогик таълим бўғинлари ўртасидаги алоқадорлик, боғлиқлик ва ҳамкорлик заруриятини илмий асослаш.

Ушбу мақсадлардан келиб чиққан ҳолда педагогик таълим инновацион кластери қуйидаги **вазифаларни** бажаради:

- ✓ ҳудуддаги таълим муассасалари учун замонавий билим ва малакага эга педагог кадрларни тайёрлаш;
- ✓ таълим сифатини оширишда инновацион педагогик технологиялардан самарали фойдаланиш;
- ✓ педагогика соҳасида илмий фаолиятни изчил йўлга қўйиш;
- ✓ таълимнинг асосий (дарслик) ва ёрдамчи (луғатлар, қомуслар, электрон манбалар ва б.) воситалари мазмун-моҳиятининг таълим босқичлари кесимидаги узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш;
- ✓ ҳудуддаги таълим муассасалари ўқитувчиларининг билим савиясидаги бўшлиқларни тўлдириш мақсадида муддатли ўқув курслари ташкил қилиш;
- ✓ умумтаълим мактабларида фанларни ўқитиш билан боғлиқ муаммоларни бартараф қилиш мақсадида илмий-амалий семинарлар ташкил қилиш;
- ✓ институтдаги профессор-ўқитувчиларнинг илмий салоҳиятини ошириш мақсадида илмий тадқиқот институтлари, илмий марказлар ва таянч олий таълим муассасалари билан илмий ҳамкорликни кучайтириш;
- ✓ умумтаълим мактабларида илмий тадқиқот олиб бориш лаёқатига эга ўқитувчиларни илмий-тадқиқот ишларига жалб қилиш;
- ✓ педагогика соҳасидаги илгор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш мақсадида етакчи хорижий ОТМга стажировкаларни амалга ошириш.

Педагогик таълим кластери тизимда мавжуд муаммоларни, ўз навбатида, унинг кучли ва кучсиз томонларини аниқлашга имконият

яратади. Кластерда ишларнинг ҳолати ҳақида маълумотларнинг жуда объектив бўлиши муҳим аҳамиятга эга. Кластер ёрдамида ҳукумат, таълимни назорат қилувчи давлат идоралари кластер амал қиладиган минтақадаги таълимни ривожлантириш учун амалга оширилган тажриба ва тадқиқот натижаларини самарали қўллашлари мумкин бўлади. Таълимга нисбатан кластер ёндашуви бошқарув органларига тизим ичида самарали ўзаро таъсир ўтказиш учун муайян воситалар билан таъминлаш, муаммоларни яхшироқ тушуниш, минтақада ривожланишнинг илмий асосларини режалаштириш имконини беради.

Буларнинг барчаси:

биринчидан, таълим кластерининг катта илмий-амалий аҳамиятга эга ҳодиса эканлиги ҳақидаги фикрларни тасдиқлайди, бу тизим интеграциялашув орқали янги синергетик сифатга эришиш имконини беради;

иккинчидан, тизимнинг рақобатдошлигини таъминловчи муҳит ва шарт-шароитни яратади;

учинчидан, кластер сиёсий, иқтисодий, ижтимоий аҳамиятга эга ҳодиса бўлиб, мамлакатнинг кўплаб соҳаларида рақобатбардошликни ошириш имкониятини яратади.

Бу жараёндаги бутун тадбирлар мажмуи илмий ва касбий кадрларни тайёрлашнинг асосий пойдевори бўлган таълимнинг рақобатбардошлигини оширишга қаратилган. Аммо кластер доирасида бирлашган субъектларнинг барчаси ҳам дарҳол ҳақиқий натижа бера олмаслигини ҳам унутмаслик лозим.

Педагогик таълим кластерининг аҳамиятини соҳалар бўйича қуйидагича таснифлаш мумкин:

- ✓ *иқтисодий соҳада*: самарали таълим хизматлари бозорини шакллантиришда;
- ✓ *ижтимоий соҳада*: педагогик таълим муассасалари битирувчиларини иш билан таъминлашда;
- ✓ *маркетинг соҳасида*: инновацион таълим технологияларини, таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий ишларида янги имкониятларни оммалаштиришда;
- ✓ *ҳуқуқий соҳада*: кластер доирасида ўзаро ҳамкорликни йўлга қўйишнинг, шунингдек, таълим муассасаларини бошқаришнинг янги шаклларида ўтиш билан боғлиқ меъёрий-ҳуқуқий асосларини яратиш;
- ✓ *педагогика соҳасида*: узлуксиз таълим тизимда педагог кадрларни тайёрлашни ҳамкорликда лойиҳалаш соҳаларида кўзга ташланади.

Педагогик таълим инновацион кластерининг аниқ мақсад ва вазифаларини белгилаш, фаолият уфқларини олдиндан кўра билиш

учун унинг қандай тамойилларга асосланиши ҳақида аниқ тўхтамларга келиб олиш лозим бўлади. Мамлакатимизда амалга оширилаётган таълим сиёсати ва мавжуд шарт-шароитдан келиб чиққан ҳолда педагогик таълим кластерининг **қуйидаги тамойилларини** таклиф қилиш мақсадга мувофиқ:

► **табiiй алоқадорлик** – кластер субъектлари ўртасидаги ҳамкорлик, алоқадорлик масаласининг табiiйлиги, яъни боғлиқлик масаласининг ҳудудий, соҳавий ёки вазифавий жиҳатдан объективлигидир. Тадқиқотчилар кластерларни сунъий равишда шакллантириш мумкин эмаслигини таъкидлайдилар. Демак, кластер манфаатдорликдан келиб чиққан табiiй алоқадорлик маҳсули бўлиб, рақобатбардошликни таъминлаш, сифат ва натижани кўтариш унинг асосий мақсади ҳисобланади. Мавжуд табiiй алоқадорликни кучайтириш, тарқоқ салоҳиятни муайян мақсад сари йўналтириш, ҳуқуқий асосларни яратиш ва мустаҳкамлаш, ахборот ҳамда инновациялар алмашинувини жадаллаштиришнинг энг қулай ва самарадор усули бу кластерлардир.

Табiiй алоқадорлик тамойилининг шартлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- *жуғрофий жиҳатдан яқинлик;*
- *таълим сифати динамикаси (прогресс);*
- *ўқитувчилар салоҳиятини мустаҳкамлаш;*
- *ОТМ ва илмий тадқиқот муассасаларининг илмий салоҳиятидан оқилона фойдаланиш;*
- *таълим воситаларининг сифатини ошириш;*
- *умумий мақсадни белгилай олиш ва ҳоказо.*

► **узвийлик ва узлуксизлик** – кластер субъектларининг ўзаро боғлиқликда занжир ҳосил қилиши, занжирни ҳосил қилувчи ҳар бир бўғиннинг ўзининг аниқ вазифаларига эга эканлиги, узлуксизлик занжирида бўшлиқларга йўл қўйилмаслигидир. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, узвийлик мазмун, узлуксизлик шакл ҳодисаси ҳисобланади. Яъни, таълим мазмунинининг табiiй кетма-кетлигини таъминлаш, бунда билим олувчиларнинг ёш ва физиологик хусусиятларини ҳисобга олиш узвийликни таъминлайди. Узвийлик муайян таълим тури доирасида ҳам, таълим турлариаро ҳам кузатилиши мумкин. Узлуксизлик эса таълим турларининг ўзаро кетма-кетлигида (ёки муайян фан мазмунининг ёритилишида) бўшлиқнинг бўлмаслиги билан содир бўлади. Демак, узвийлик ва узлуксизлик ўзаро боғлиқ, муштарак ва айна пайтда алоҳида ҳодисалар бўлиб, уларнинг таъминланиши таълим сифатига бевосита алоқадор ва таълим турлари ўртасидаги муносабатда бош масалалардан бири сифатида қаралмоғи лозим. Педагогик таълим кластерининг айна шу ҳодиса атрофида баҳс

юритиши узвийлик ва узлуксизликнинг муҳим тамойил сифатида қаралишини асослайди.

Узвийлик ва узлуксизлик тамойилини таъминлаш шартлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- *таълим субъектлари ўқув режаларининг боғлиқлик принципи асосида ишлаб чиқилиши;*
- *барча таълим турларида такрорланувчи фанлар дастурлари мазмунининг қуйидан юқорига принципида ишлаб чиқилиши ва бунда бўшлиқларнинг бўлмаслигига эришиши.*

► **изчиллик** – кластер субъектларининг вертикал ягона чизикда жойлашуви, бунда қуйидан юқорига, оддийдан мураккабга қараб босқичма-босқич ҳаркатланиш тенденциясига амал қилинишидир. Изчиллик ҳам шакл, ҳам мазмун ҳодисаси бўлиб, таълим шакли ва мазмунининг таълим турлари ўртасидаги тақсимотини англатади. Бу тақсимотда таълим турларининг спецификаси ва мақсади, давлат таълим стандартлари, битирувчиларга қўйиладиган талаблар инобатга олиниши лозим. Изчиллик таълим мазмунини ўзлаштиришнинг асосий шартларидан биридир. Изчиллик муайян таълим тури доирасида ҳам, таълим турлариаро ҳам бўлиши мумкин. Айни шу таълим турлариаро изчиллик педагогик таълим кластерига алоқадор ҳодиса бўлиб, унинг таъминланиши билан боғлиқ жараёнлар кластер доирасида ҳал қилиниши лозим бўлган муаммоларга мос тушади. Бу эса изчилликни педагогик таълим кластерининг муҳим тамойили сифатида қўйилишини назарий жиҳатдан асослайди.

Изчиллик тамойилини таъминлаш шарти сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- *таълим ва тарбия билан боғлиқ меъёрий ҳужжатлар, воситалар, шакллар ва технологияларнинг қуйидан юқорига, оддийдан мураккабга қараб ҳаракатланиш принципида ишлаб чиқилиши;*
- *таълим ва тарбия билан боғлиқ меъёрий ҳужжатлар, воситалар, шакллар ва технологияларнинг ишлаб чиқилишида тарбиялануви, ўқувчи ва талабаларнинг ёш ва физиологик хусусиятларининг инобатга олиниши.*

► **ворисийлик** – кластернинг авлодлар алмашинувидаги роли, тьюторлик фаолияти, педагогик таълимни кластерлаштириш натижасида субъектларнинг малакали педагог ходимларга бўлган эҳтиёжининг мунтазам қондирилишига эришишдир. Ворисийлик жамиятда ўқитувчилик касби мавқеининг ошиши билан боғлиқ бўлган жараёндир. Педагогик таълим кластерининг ворисийлик тамойили асосидаги вазифаларидан бири ўқитувчиларнинг ижтимоий ҳимояси борасидаги муаммоларни тадқиқ этиш, жамиятда ўқитувчининг

хурматини ошириш билан боғлиқ муаммоларни кун тартибига қўйиш билан боғлиқ.

Ворисийлик тамойилини таъминлаш шарти сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- *жамиятда педагогик касби мақоми ва мавқеини ошириш борасида тарғибот-ташвиқот ишларини кучайтириш;*
- *иқтидорли ўқувчиларни ўқитувчи-педагог касбига мақсадли тайёрлаш ишларини йўлга қўйиш;*
- *оқилона селекция ишларини йўлга қўйиш.*

► **замонавийлик** – соҳага оид замонавий илм-фан ютуқларини тизимга жорий қилиш, илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш, ахборот-коммуникация технологияларидан оқилона фойдаланишдир. Замонавийлик тамойилини икки йўналишда: биринчиси, ишлаб чиқариш жараёнларини замонавийлаштириш (таълим, фан ва ишлаб чиқаришга замонавий илм-фан ютуқларини жорий қилиш билан боғлиқ муаммолар), иккинчиси, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг (битирувчиларнинг) замонавий талабларга жавоб бериши маъносида тушуниш мумкин. Маълумки, ишлаб чиқариш жараёнларини замонавийлаштирмасдан рақобатбардош, сифатли маҳсулот тайёрлаш мумкин эмас. Бу эса таълим мазмунига, таълим жараёни ва воситаларига, технологияларига инновацион ёндашишни талаб қилади. Инновацияларсиз кластернинг мавжуд бўлмаслиги эса замонавийликни педагогик таълим кластерининг тамойили сифатида илгари суришни назарий жиҳатдан асослайди.

Замонавийлик тамойилини таъминлаш шарти сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- *замонавий ахборот-коммуникация технологияларини педагогик таълим жараёнига татбиқини мунтазам янгилаб бориш;*
- *замонавий илм-фан ютуқларини педагогик таълим жараёнига сингдиришнинг мунтазам ишловчи механизмини яратиш;*
- *таълим мазмуни ва шаклини замонга мослаштириш;*
- *битирувчиларга қўйиладиган давлат талабларини ривожланган мамлакатлар таълим тизими битирувчиларига қўйиладиган талабларга мувофиқлаштириш.*

► **йўналтирилганлик** – кластер доирасида амалга оширилаётган ҳар бир фаолият турининг аниқ мақсадга йўналтирилганлиги, кутиладиган натижаларнинг олдиндан чамалаш ва баҳолаш имкониятининг мавжудлигидир. Педагогик таълим кластери лойиҳа йўналишларини ва ҳар бир йўналишда аниқ мақсадга қаратилган ва илмий асосланган бир нечта лойиҳаларнинг амалиётга татбиқ қилинишини тақозо қилади. Илмий тадқиқот, ахборот-таҳлилий, илмий-услубий ва тажриба-инновацион каби таълим соҳасининг барча

жиҳатлари лойиҳа йўналишлари сифатида олиниши ва муайян лойиҳа шу йўналишларнинг алоҳида қиррасида сифат ва самарадорликка хизмат қилиши мақсадга мувофиқ. Бу тахлитда ишлаш педагогик таълим кластери тушунчасини ва шу йўналишдаги фаолиятни янада аниқлаштиради, ихчамлаштиради ва аниқ мақсадга йўналтиради. Бу жиҳатлари билан йўналтирилганлик педагогик таълим кластерининг алоҳида тамойили сифатидаги илмий таклифни асосли эканлигини кўрсатади.

Йўналтирилганлик тамойилини таъминлаш шарти сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- *мақсаднинг аниқ белгиланиши;*
- *ҳар бир фаолиятнинг мақсад сари йўналтирилиши;*
- *рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг асосий мезон сифатида белгиланиши;*
- *рақобат тушунчасига маҳаллий ёки миллий нуқтаи назардан эмас, балки глобал нуқтаи назардан ёндашиши;*
- *фаолият натижадорлигини олдиндан чамалаш ва баҳолаш ишларининг методологиясини ишлаб чиқиш;*
- *лойиҳа йўналишлари ва унга мувофиқ аниқ мақсадга йўналтирилган ҳамда натижаси олдиндан қафолатланган лойиҳаларнинг тақдим этилиши.*

► **мақсаднинг умумийлиги** – кластер субъектларининг хусусий мақсадларидан ташқари глобал аспектдаги ягона мақсад атрофида бирлашувидир. Кластерда барча субъектларнинг фаолиятига алоқадор умумий мақсадни топа билиш жараённинг муҳим нуқталаридан бири ҳисобланади. Умумий мақсад стратегия билан алоқадор бўлиб, узоқни кўзланган режани назарда тутди. Бу субъектга бевосита дахлдор бўлмаслиги мумкин, аммо билвосита алоқадор бўлиб, кластернинг муваффақияти ўша субъектнинг фаолият самарадорлигини таъминлайди. Умумий мақсадда кластери ташкил қилувчи барча субъектларнинг манфаатлари акс этиши лозим. Акс ҳолда кластер тўлақонли бўлмайди. Бу эса кластер занжиридаги узилиш бўлиб, тизимнинг нуқсонли ишлаши ёки умуман ишламаслигига сабаб бўлади. Айти шу жиҳатлари билан мақсаднинг умумийлиги педагогик таълим кластерининг муҳим тамойили сифатидаги илгари сурилган ғоянинг тўғри эканлигини асослайди.

Мақсаднинг умумийлиги тамойилини таъминлаш шарти сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- *хусусий манфаат умумий мақсадга бевосита боғлиқлигини англаш;*
- *стратегик йўналишлар ва режаларни белгилашда ўз қобигидан чиқа олиш;*

- *узоқни кўзлаб иш кўриш (узоқ йиллик истиқбол режаларнинг мавжудлиги);*
- *умумий мақсадни белгилашда кластерни таъкил қилувчи ҳар бир субъектнинг “овози” инобатга олинганлиги.*

► **манфаатларнинг хусусийлиги** – педагогик таълим кластери моделида ҳар бир субъектнинг ҳуқуқий, ижтимоий, иқтисодий жиҳатдан манфаатдор бўлишидир. Субъектларининг хусусий манфаатлари пировардида умумий манфаат учун хизмат қилади. Манфаатдорликсиз педагогик таълим кластери мавжуд бўла олмайди. Иқтисодий кластерлар ҳам аслида фойданинг ортиши ва рақобатбардошликни кучайтириш мақсадида пайдо бўлган. Уларда фойда моддий кўринишларда намоён бўлса, педагогик таълим кластерида бу ижтимоий, яъни кадрлар салоҳиятини кучайтириш ва таълим сифатини ошириш борасида кўзга ташланади. Ижтимоий манфаатдорлик ҳам пировардида соҳанинг моддий манфаатдорлигига хизмат қилади, албатта. Умуман, кадрлар салоҳиятини кўтариш ва моддий манфаатдорликни ошириш масалалари бир-бири билан бевосита боғлиқ бўлган тушунчалар бўлиб, ҳар қандай кластер доирасида улар параллел равишда олиб бориладиган жараёнлар сифатида қаралади. Табиий алоқадорлик тамойили айти пайтдаги энг оқилона хусусий манфаатдорлик таъминлангандагина юз беради. Демак, хусусий манфаатлар алоқанинг табиийлигини таъминлайди ва шу ўринда бу икки тамойил ўзаро чамбарчас боғлиқликни юзага келтиради. Бу икки тамойилдан бирининг кучайиши ўз-ўзидан иккинчисининг кучайишига (ёки аксинча) хизмат қилади.

Манфаатлар хусусийлиги тамойилини таъминлаш шартли сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- *интеграциялашувда манфаатдорлик бўлишининг шартлиги;*
- *хусусий манфаат умумий мақсаддан чекиншига сабаб бўлмаслиги;*
- *кадрлар салоҳиятининг ошиши ва моддий манфаатдорликнинг кучайиши ўртасидаги пропорционаллик;*
- *кластер доирасида субъектларнинг ўз манфаатини ўзгалар манфаати билан тенг кўриш.*

► **ўзаро назорат** – кластер модели доирасида бирлашган таълим субъектларининг ўзаро ягона тизимни ҳосил қилиши ва бу тизимнинг нуқсонсиз ишлашидан ҳар бир субъектнинг манфаатдор эканлиги, маълум субъектда йўл қўйилган хато ёки камчилик бошқа субъектларнинг фаолият самарадорлигига таъсир кўрсатиши, субъектлар фаолиятини ўзаро баҳолаш тизимининг йўлга қўйилишидир. Шу ўринда педагогик таълим кластерининг муайян тизим сифатидаги ҳодиса эканлиги яққол намоён бўлади ва у ўзаро назорат тамойилини

таказо қилади. Тизимнинг қанчалик мукаммал эканлиги ўзар назоратнинг шу даражада кучли бўлишини таъминлайди. Бунда субъектлар фаолиятини баҳолашнинг умумий мақсад ва хусусий манфаатдорликдан келиб чиқувчи объектив меъзонларининг ишлаб чиқилиши муҳимдир.

Ўзаро назорат тамойилини таъминлаш шарти сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- *ягона тизим сифатида бирлашиш;*
- *tizim принципида ишлаш;*
- *хусусий манфаатдорлик бошқа субъектлар фаолиятининг сифатига ҳам боғлиқ эканлигини тушуниш;*
- *ўзаро таъсир қилиш механизмларининг ишлаб чиқилганлиги.*

Юқоридаги тамойиллардан келиб чиққан ҳолда педагогик таълим кластерини яратишда бир нечта муҳим йўналишларни белгилаб олиш мумкин бўлади. Улар қуйидагилардан иборат:

- ✓ **биринчидан,** кластер субъектлари ўртасида умумий мақсаднинг мавжудлиги;
- ✓ **иккинчидан,** субъектларнинг биргаликдаги фаолиятининг ҳуқуқий асосга эгалиги;
- ✓ **учинчидан,** кластер доирасида бирлашган субъектлар ўртасидаги ўзаро манфаатли муносабатлар тизими;
- ✓ **тўртинчидан,** бошқарув механизмини мувофиқлаштирилганлиги;
- ✓ **бешинчидан,** субъектлар томонидан амалга оширилаётган ишларнинг умумий мақсаддан чекинилмаслиги;
- ✓ **олтинчидан,** субъектлар ўртасида ўзаро назорат тамойилига амал қилиш.

Педагогик таълим кластерининг мазмуни унинг субъектларини аниқ белгилаб олишни таказо қилади. Ушбу омил кластер мазмунининг ўзак масалаларидан бири бўлиб, кластер фаолиятини йўлга қўйишда муҳим бўғин вазифасини бажаради.

Субъект мавзунинг амалий, бошқарув ва когнитив фаолиятига йўналтирилган нарса, ҳодиса ёки жараёни ифодаловчи фалсафий категория бўлиб, объектив равишда мавжуд ташқи дунё, моддий ҳақиқатдир. Субъект ижтимоий гуруҳ ёки бутун жамият бўлиши ҳам мумкин.

Педагогик таълим кластери моделининг **субъектлари** сифатида қуйидагиларни қайд қилиш мумкин:

► *талабалар, магистрантлар ва докторантларнинг таълимий, илмий тадқиқотчилик, инновацион ва лойиҳалаштириш фаолиятини олиб борадиган, педагогик амалиётлар олиб бориладиган, ўқув ва тажриба-экспериментал база вазифасини ўтайдиган барча турдаги*

мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, олий ва қўшимча таълим муассасалари;

► *барча турдаги мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, олий ва қўшимча таълим муассасалари педагогик кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш муассасалари;*

► *педагогик фаолиятга бевосита ёки билвосита алоқадор бўлган ва унинг ривожланиш тамойилларини белгилайдиган илмий тадқиқот фаолияти билан шуғулланувчи илмий ва илмий-методик тузилмалар, марказлар, илмий тадқиқот институтлари;*

► *педагогик ҳамжамиятлар, ташаббускор жамоалар, жамоат бирлашмалари, давлат ва нодавлат ташкилотлари;*

► *хорижий олий таълим муассасалари ва илмий тадқиқот марказлари.*

Умуман, педагогик таълим кластери субъектлари сифатида муассасаларнинг таълимий, илмий, услубий фаолиятининг сифатини оширишга хизмат қиладиган барча давлат ва нодавлат ташкилотларини тушуниш мумкин. Кластер модели ҳар бири алоҳида фаолият олиб бораётган субъектларни умумий мақсад атрафида бирлаштиради ва айти пайтда, ҳар бир субъект умумий мақсаддан келиб чиққан ҳолда хусусий манфаатдорликда иш юритади. Кластер модели субъектлари бир-бирини қўллаб-қувватлайди ва назорат қилади, ҳар бири алоҳида кластернинг маънавий ва интеллектуал майдонини яратади, ўзаро ижтимоий таъсири ҳамда аҳамиятини кенгайтиради.

Кластер стратегияларининг субъектларга муносабати унинг мазмунини ва самарадорлигини белгиловчи асосий омиллардан ҳисобланади. Педагогик таълим кластери субъектлари, асосан, алоқадорлик нуқтаи назаридан вертикал, фаолият шакли нуқтаи назаридан горизонтал стратегияга асосланади. Мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими, олий таълим, олий таълимдан кейинги таълим босқич нуқтаи назаридан қуйидан юқорига қараб вертикал жойлашади. Аммо бу уларнинг даражасини белгиламайди. Уларнинг ҳар бири тенг мақомга эга бўлиб, горизонтал стратегия бўйича фаолият олиб боради. Демак, педагогик таълим кластери субъектлари ўз манфаатидан келиб чиққан ҳолда ихтиёрий шаклда кластер субъекти сифатида қайд қилиниши ёки қайд қилинмаслиги ҳам мумкин. Субъектларнинг тенг ҳуқуқ ва мақомда эканлиги кластернинг табиийлигини ва самарадорлигини таъминлайди. Кластер субъектларини маъмурий йўллар билан расмийлаштириш мумкин эмас. Бу борада ихтиёрийлик ва манфаатдорлик асосий омил сифатида қаралиши лозим.

Шу билан бирга, педагогик таълим кластери субъектлари ҳудуд нуқтаи назаридан географик, ишлаб чиқариш ва академик илм-фан

билан муносабатига кўра лотераль, таълим ва тарбия технологияларидаги яқинлик нуқтаи назаридан технологик, умумий мақсад атрофида бирлашиш нуқтаи назаридан фокуси, ҳамкорликни қандай ташкил қилиш ва ривожлантириш нуқтаи назаридан сифат стратегиясига ҳам асосланади. Субъектларнинг бир пайтнинг ўзида бир нечта стратегик фаолият олиб бориши ва унинг фокусини кластернинг ҳам умумий, ҳам хусусий мақсадларига тўғрилаш анчайин мураккаб жараён ҳисобланади. Аммо бу мураккабликни илмий ва амалий нуқтаи назардан ҳал қилиш кластерлаштириш жараёнининг асосий шарти ҳисобланади.

Адабиётларда кластер таркибига кирувчи субъектлар ўзлари ишлаб чиқарувчи маҳсулотларнинг, ахборотларнинг ва билимларнинг хусусиятларига кўра қуйидагича таснифланади:

- алоқаларнинг шакли бўйича;
- ўзаро ҳамкорликнинг тузилиши бўйича;
- иштирокчилар фаолиятининг хусусияти бўйича;
- пайдо бўлиш табиати бўйича;
- асосий ресурснинг хили бўйича;
- кафилланганлик даражаси бўйича;
- жузғрофий таркибий қисмнинг мавжудлиги бўйича.¹⁴

Бундай тасниф кластер учун умумий характерга эга бўлиб, соҳалар бўйича кўриб чиқилганда, уларнинг айримлари кузатилмаслиги ҳам мумкин. Шу нуқтаи назардан педагогик таълим кластерини қуйидагича таснифлаш ва тавсифлаш мумкин:

I. Алоқалар шакли бўйича:

- таълим ва фан кластери – педагогик таълим ва академик илм-фан муносабати ҳамда интеграциясига асосланувчи;
- таълим кластери – мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус ва олий таълим ўртасидаги интеграцияга асосланувчи.
- таълим воситалари кластери – таълим турлари ўртасидаги ўқитишнинг методик, техник, ахборот ва дидактик таъминоти бўйича алоқалари ва муносабатларига асосланувчи.

II. Ўзаро ҳамкорликнинг тузилиши бўйича:

- бевосита ҳамкор субъектлар кластери – ўзаро тўғридан тўғри муносабатга киришган субъектлар ўртасидаги алоқага асосланувчи;
- билвосита ҳамкор субъектлар кластери – ўзаро тўғридан тўғри эмас, балки билвосита алоқадорликка асосланувчи.

¹⁴ Захидов Г.Э. Ишлаб чиқаришни кластер усулида ташкил этиш ва бошқариш услубиёти, Т.: Фан, 2016, Б.12

III. Иштирокчилар (субъектлар) фаолиятининг хусусияти бўйича:

- таълим ва тарбия кластерлари – фаолиятида таълим бирламчи ўринни тутувчи умумий ўрта, ўрта махсус ва олий таълим муассасаларининг фаолияти билан боғлиқ янгиланган илмий тадқиқот ҳамда таълим-тарбия воситаларига асосланувчи;
- тарбия ва таълим кластерлари – фаолиятида тарбия бирламчи ўринни тутувчи мактабгача таълим муассасаларининг фаолияти билан боғлиқ янгиланган илмий тадқиқот ҳамда тарбия-таълим воситаларига асосланувчи.

IV. Пайдо бўлиш табиати бўйича:

- ижтимоий аҳамиятга эга кластерлар – педагогика назарияси ва амалиётини ривожлантириш ва рақобатбардош кадрлар тайёрлашга асосланувчи.

V. Асосий ресурсларнинг хили бўйича:

- инсон капиталига асосланган кластерлар – кадрлар тайёрлаш тизимининг хом ашёси ҳам, маҳсулоти ҳам инсон бўлиб, шунга асосланувчи.

VI. Жуғрофий таркибий қисмнинг мавжудлиги бўйича:

- ҳудудий кластерлар – муайян бир ҳудуддаги таълим, фан субъектлари ўртасидаги алоқага асосланувчи;
- ҳудудлараро кластерлар – бир нечта ҳудуддаги таълим, фан субъектлари ўртасидаги алоқага асосланувчи;
- халқаро кластерлар – маҳаллий ва хорижий таълим, фан субъектлари ўртасидаги алоқага асосланувчи турларга бўлиш мақсадга мувофиқ.

Кластер субъектларининг спецификасидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилган ушбу тасниф бошқа таснифлар каби нисбий характерга эга бўлиб, унда муайян белгининг асосий ўринни эгаллаши инобатга олинган.

Субъектларнинг ўзаро алоқалари ҳудуд ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг асоси сифатида таълим тизимини шакллантириш доирасида ҳамда олий таълим муассасаларининг тегишли факультетлари ва кафедралари билан яқин алоқада амалга оширилади. Педагогик таълим кластери субъектлари ўртасида олий таълим муассасалари марказий бўғинни эгаллайди. Бу вертикал стратегия бўйича қуйи ва юқори бўғинлар ўртасида ўзаро салоҳият, ахборот, технология ва инновацияларни узатиш, созлаш, мувофиқлаштириш жараёнида кўзга ташланади.

Педагогик таълим кластери мазмуни ва соҳанинг ўзига хос спецификасидан келиб чиқиб, қуйидаги йўналишларда ташкил қилиниши мақсадга мувофиқ:

- 1) **таълим йўналиши;**
- 2) **таълим воситалари йўналиши;**
- 3) **таълим ва фан йўналиши;**
- 4) **таълим ва ишлаб чиқариш йўналиши;**
- 5) **таълимни бошқариш йўналиши.**

Юқоридаги таснифда педагогик таълим соҳаси фаолияти тўлақонли қамраб олинган бўлиб, ҳар бир йўналиш ўз ичида тармоқланади. Бу йўналиш ва тармоқлар мазмуни таълим турлари ўртасидаги таълимий, илмий, услубий, таълим воситалари ва бошқарув билан боғлиқ ҳамкорликнинг барча шакл, усул ва технологияларини ўзида жамлайди.

Педагогик таълим кластери йўналишларининг мазмуни қуйидагилардан иборат:

1. Таълим йўналиши:

- *мавжуд муаммоларни аниқлаш, таснифлаш ва бартараф этиш механизмларини ишлаб чиқиш;*
- *ўқув-услубий салоҳиятнинг вертикал ва горизонтал ҳаракатланиш механизмини ишлаб чиқиш;*
- *дарс машғулотлари сифатини бошқариш ва назорат қилиш;*
- *ўқув-услубий самарадорликни аниқлашнинг содда ва энг мақбул механизмларини ишлаб чиқиш ва жорй қилиш;*
- *ўқув-услубий соҳада таълим турлариаро тьюторлик фаолиятини йўлга қўйиш.*

2. Таълим воситалари йўналиши:

- *ўқув режа ва фан дастурларини такомиллаштириш;*
- *дарслик, ўқув қўлланмаларнинг мазмун-мундарижасини бойитиш ва савиясини кўтариш;*
- *дарс машғулотининг ёрдамчи адабиётлари ва дидактик таъминотини такомиллаштириш;*
- *ахборот технологиялари ва педагогик технологиялардан самарали фойдаланишга эришиш.*

3. Таълим ва фан йўналиши:

- *таълим ва фан ўртасидаги интеграцияни кучайтириш;*
- *илмий соҳада таълим турлариаро тьюторлик фаолиятини йўлга қўйиш;*
- *ОТМ ва умумтаълим мактаблари (мактабгача таълим муассасалари) ўқитувчиларининг ҳамкорлигида бинар илмий тадқиқотларни кўпайтириш (илмий ишланмалар ОТМ профессор-ўқитувчилари томонидан, унинг амалиётга татбиқ қилиниши умумтаълим мактаби ўқитувчилари томонидан амалга оширилади);*

- *илмий-педагогик салоҳиятнинг эҳтиёжга қараб оқишини таъминлайдиган механизмни ишлаб чиқиш.*

4. Таълим ва ишлаб чиқариш йўналиши:

- *таълим ва ишлаб чиқариш йўналиши ўртасидаги интеграцияни кучайтириш;*
- *ОТМ ва ишлаб чиқариш ходимлари ҳамкорлигида бинар илмий тадқиқотларни кўпайтириш (илмий ишланмалар ОТМ профессор-ўқитувчилари томонидан, унинг амалиётга татбиқ қилиниши ишлаб чиқариш ходимлари томонидан амалга оширилади);*
- *назария ва амалиёт уйғунлигига эришиш;*
- *тараққиёт шиддатини инобатга олган ҳолда илм-фан ютуқларини тезлик билан амалиётга татбиқ этиш механизмларини такомиллаштириш.*

5. Таълимни бошқариш йўналиши:

- *таълимни инновацион бошқариш борасида илмий тадқиқот ишларини олиб бориш;*
- *барча таълим турлари манфаатларини мувофиқлаштирувчи ҳудудий бошқарув тизимини яратиш;*
- *бошқарувга инновацион усул ва воситаларни, ахборот-коммуникация технологияларини татбиқ қилиш.*

Барча иштирокчиларнинг ўзаро қўллаб-қувватланишини ва назорат қилинишини таъминлайдиган ўзаро таъсир ва очиқлик кластернинг самарадорлигига хизмат қилади. Бир-бирига яқинлик, ички алоқалар, доимий шахсий алоқалар ва умумий очиқлик ўзаро алоқани ҳамда ахборот узатишни осонлаштиради. Кластерлаштириш билан боғлиқ масалалар таълим соҳасидаги янгиликлар, янги таркибий қисмлар ва ўқув қўлланмаларининг мавжудлиги, таълим жараёнини синаб кўриш, таълим тизимининг ривожланишидаги янги тенденцияларни ўрганишни тақазо қилади.

Таълим кластери фаолияти миллий педагогикамизда янги йўналиш бўлиб, уни амалиётга киритиш педагогик шартларни белгилашни ва малакали мутахассисларни шакллантириш самарадорлигини экспериментал текширишни талаб қилади. Олий таълимнинг кластердаги ўрни инновацион маҳсулотни ишлаб чиқаришда намоён бўлади. Кластер субъектлари бўлган илмий-тадқиқот институтлари ва ишлаб чиқариш муассасалари амалиётлар базасига айланиб, ўзларининг илмий ва ўқув фаолияти бўйича мутахассисларни шакллантиришда уларнинг эҳтиёжлари ҳамда ривожланиш истикболларига мувофиқ равишда иштирок этиш имкониятига эга бўладилар.

Кластернинг барча субъектлари малакага эга бўлган мутахассисларни тайёрлашнинг кўп босқичли тизимини ташкил қилади

ва тартибга солади. Иш берувчи ҳам, умумтаълим мактаблари ҳам, ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ҳам, олий таълим ҳам бу интеграциялашувдан ўз манфаатидан келиб чиқиб жараён иштирокчисига айланади.

Узлуксиз таълим жараёни кўп босқичли тизим бўлиб, ижтимоий даражадаги ўзгаришлар ва субъектларнинг касбий салоҳиятлари унинг ривожланиши учун қулай шароит яратиб беради. Шунинг учун, узлуксиз таълим ғоясининг асосий мақсади — инсоннинг шахс сифатидаги мақоми, истаклари ва қобилиятларини тез ўзгарувчан дунёда меҳнат ва ижтимоий муносабатларга мослаштиришни назарда тутати.

Педагогик таълим кластерини Тошкент вилояти мисолида кўрадиган бўлсак, қуйидаги илмий-амалий аҳамиятга эга хулосаларга келиш мумкин.

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3152 сонли Қарори билан ташкил топган бўлиб, унинг илмий ва таълимий тамойиллари қуйидагилардан иборат:

- *таълимий, илмий ва инновацион жараёнларни иқтисодиёт ва ижтимоий соҳа билан биргаликда жамлаш;*
- *ўқув жараёнларининг узлуксизлиги, узвийлиги ва интеграциясини кучайтириш;*
- *таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини таъминлаш;*
- *таълимни бошқаришга нисбатан самарали инновацияларни қўллаш;*
- *ташкилий, ўқув-услугий, илмий ва ахборот-тарбия воситаларини интеграциялаш.*

Субъектларнинг ўзаро алоқалари Тошкент вилояти ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг асоси сифатида таълим тизимини шакллантириш доирасида ва институтнинг тегишли факультетлари ҳамда кафедралари билан яқин алоқада амалга оширилади.

Амалга ошириладиган барча ишлар кластер иштирокчиларнинг бошланғич, профессионал, юқори профессионал ва касбий тайёргарлик даражасига бевосита боғлиқ бўлиб, илмий ва таълим-тарбия кластерини руёбга чиқаришга қаратилган бўлмоғи лозим. Шу билан бирга, ҳудуддаги мактабгача таълим муассасалари, умумтаълим мактаблари, лицей ва касб-хунар коллежлари, олий таълим муассасалари, шунингдек, кластернинг таркибий қисми бўлган бошқа турдаги ташкилотлар умумий мақсадга ишлашлари зарур. Ўқитишда қўшимча ва масофавий таълим ҳам назарда тутилиши лозим. Шунингдек, кластерда республиканинг қатор илмий-тадқиқот институтлари, саноат

корхоналари ва бошқа муассасаларини ҳам фаол жалб этиш учун зарур шароитлар яратишга алоҳида эътибор бериш муҳимдир.

Бунинг натижасида ҳудудда:

- **биринчидан,** малакали педагог кадрларга бўлган эҳтиёж сифатли қондирилади;
- **иккинчидан,** самарали таълим хизматлари бозори шакллантирилади;
- **учинчидан,** инновацион таълим технологияларини, таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий ишларида янги имкониятларни тезкор оммалаштириши имкониятлари пайдо бўлади;
- **тўртинчидан,** таълим муассасаларининг ўзаро ҳамкорлигини йўлга қўйишининг, шунингдек, таълим тизимини бошқаришни янги таъкилий шаклига ўтиши билан боғлиқ меъёрий-ҳуқуқий асослар яратилади;
- **бешинчидан,** педагог кадрлар тайёрлаш тизимини кластер субъектлари билан ҳамкорликда лойиҳалаш йўлга қўйилади.

Шундай қилиб, таълимга кластер ёндашувни татбиқ қилиш таълим тизимидаги узлуксизлик ва алоқани, таълим турлари ўртасидаги интеграция жараёнларини мустаҳкамлайди. Буни таълимга нисбатан инновация сифатида қараш ва самарадорлигини чамалаш ҳамда амалга ошириш механизмларини ишлаб чиқиш илмий жамоатчиликнинг олдидаги муҳим муаммолардан саналади. Кластер ёндашуви давлат таълим сиёсатининг мазмунини тубдан ўзгартириб, субъектлар муносабатларига ривожланиш ва самарадорлик мезонлари билан қараш имкони беради. Натижада кластер таълимга нисбатан инновацион ёндашув сифатида ҳудуддаги инсон ресурслари, ташкилотлар ва технологияларни бирлаштирувчи кучли механизмни юзага келтиради.

“МАКТАБ-ЛАБОРАТОРИЯ” ИННОВАЦИОН ТАЖРИБА МАЙДОНЧАЛАРИ

Педагогик таълим инновацион кластерини амалга оширишнинг энг асосий шарти ва шакли сифатида “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончаларини олиш мумкин. Қуйида ушбу педагогик тушунчанинг изоҳи ва белгиларига тўхталиб ўтамиз.

Аввало, “Мактаб-лаборатория” тушунчасига изоҳ бериб ўтсак: **“Мактаб-лаборатория” – педагогик таълим инновацион кластерининг субъекти бўлиб, таълим турларининг илмий, услубий ва таълимий фаолиятини ривожлантириш мақсадига қаратилган инновацион лойиҳалар бўйича тажриба-синов майдончаларидир.** Демак, “Мактаб-лаборатория” тажриба майдончаларини таълим турлари ҳамкорлигининг инновацион шакли, дейиш мумкин.

“Мактаб-лаборатория” лойиҳаси миллий педагогикамизда янги тушунча. Бу тушунчанинг илмий истеъмолга олиб кирилиши Чирчиқ давлат педагогика институтининг фаолияти билан боғлиқ. Педагогик таълим инновацион кластери институтнинг стратегик тадқиқот йўналиши бўлиб, “Мактаб-лаборатория” унинг ядроси - амалиётга татбиқ этиш шакли ҳисобланади. “Мактаб-лаборатория”лар илмий-педагогик инновацион лойиҳаларни яратиш ва тажриба-синовдан ўтказиш билан боғлиқ муҳим вазифаларни бажаради.

Бугунги кунда Тошкент вилояти ҳудудидаги умумий ўрта таълим мактабларида худди шундай 22 та “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончалари ташкил қилинди. Бу борадаги ишларни тизимли ва муайян режа асосида олиб бориш мақсадида Чирчиқ давлат педагогика институти ва Чирчиқ шаҳар Халқ таълими бўлимларининг “Мактаб- лаборатория” тажриба майдонларини ташкил этиш туғрисида”ги қўшма буйруғи, институт факультетлари ва умумий ўрта таълим мактаблари ўртасида ҳамкорлик шартномалари ҳамда чоратадбирлар режаси ишлаб чиқилди.

“Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончаларининг мақсади узлуксиз таълим жараёнида таълим турлари ўртасидаги илмий, услубий ва таълим воситаларини ривожлантириш, педагогик таълим инновацион кластерини амалиётга татбиқ этиш билан боғлиқ илмий-педагогик лойиҳаларни тажриба-синовдан ўтказишдан иборат.

“Мактаб-лаборатория”ларда лойиҳа мавзуси сифатида танланадиган муаммонинг кўлами ва долзарблиги катта аҳамиятга эга. Тажриба-синов ишларига тортилаётган муаммо аниқ, ихчам, бир нечта субъектларга алоқадор бўлмаслиги ва унинг айти пайтдаги долзарб

масала эканлиги тажрибанинг муваффақиятли чиқишини таъминлайди. Катта, ечими бир нечта субъектларга алоқадор муаммони бартараф қилиш узоқ муддатли, илмий-тадқиқ қилинишни тақазо қиладиган лойиҳалар учун объект бўла олади. Шунинг учун ҳам “Мактаб-лаборатория”ларда умумтаълим мактабларидаги кичик-кичик муаммоларни бартараф қилиш бўйича янгича ёндашувдаги дастурлар асосида ишлаш мақсадга мувофиқ. Дастурда ўша муаммонинг ечими бўйича хориж тажрибасини ижодий ўзлаштириш, креатив ёндашув, ечимни амалга ошириш механизми ўз аксини топади. Бунда тизимлилик, ҳар бир лойиҳа гуруҳининг тажриба-синов ишлари бир-бирини мантиқан тўлдириши ҳисобга олиниши лозим. Тажриба-синов майдончаларида бир нечта кичик муаммоларнинг ечимини топиш пировардида катта муаммоларни бартараф қилишга замин ҳозирлайди. Муаммонинг ечимига келишда амалга ошириладиган амаллар кетма-кетлиги тўғри тартибланиши лозим. Бундай ёндашувни муаммонинг ечимига қаратилган бир неча босқичли тажриба-синов ишларига ҳам тааллуқли дейиш мумкин. Яъни, мавжуд муаммони бартараф қилиш босқичлари ишлаб чиқилади ва ҳар бир босқичда алоҳида тажриба-синов ишлари амалга оширилади. Ҳар бир босқичда катта муаммонинг алоҳида қирралари соз ҳолатга келтирилади. Бундай тажриба-синов ишларини кўп босқичли лойиҳа сифатида тушуниш лозим.

“Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончаларининг йўналишлари сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- *Тажриба-инновацион йўналиш;*
- *Илмий-услубий йўналиш;*
- *Илмий тадқиқот йўналиши;*
- *Ахборот-таҳлилий йўналиш.*

Ҳар бир йўналиш ўзининг муайян **вазифаларига** эга бўлиб, улар қуйидагилардан иборат:

- ✓ таълимнинг янгиланган мазмунини амалиётга татбиқ қилиш ва апробациядан ўтказиш; касбгача ва касбий педагогик тайёрлов бўйича таълим ва тарбиянинг инновацион усуллари, шакллари ва технологиялари бўйича инновацион лойиҳаларни ишлаб чиқиш, апробация қилиш ва татбиқ этиш - тажриба-инновацион йўналишда;
- ✓ педагогларнинг инновацион фаолиятида илмий-услубий ёрдам кўрсатиш; конференциялар, семинарлар, мастер-класслар, очик машғулотлар, стажировкалар, гуруҳ ва индивидуал маслаҳатлар ташкил этиш орқали педагогик кадрларни касбий маҳоратини ошириш ва “Мактаб-лаборатория”да тўпланган инновацион усуллари тарқатиш - илмий-услубий йўналишда;

- ✓ психологик-педагогик тадқиқотларни таълим амалиётларида қўллаш ва экспертиза қилиш, педагогик таълимни ривожлантириш дастурларини амалга оширишда самарадорликни тадқиқ қилиш - илмий тадқиқот йўналишида;
- ✓ касбгача ва касбий-педагогик тайёрлашнинг илғор усулларини ўрганиш ва умумлаштириш; таълимга оид ахборот ресурсларини яратиш, жамлаш ва янгилаб бориш; оммавий ахборот воситаларида педагогик таълимнинг жозибадорлигини оширувчи ва унинг мавқеини кўтарувчи реклама маҳсулотлари, мақолалар ҳамда видеороликлар тайёрлаш - ахборот-таҳлилий йўналишида.

Инновацион жараёнлар инновацияларнинг юзага келишига сабаб бўлади. Инновацион жараёнлар соҳада ўзгаришлар қилишга тайёргарлик кўриш, ўзгаришларни илмий нуқтаи назардан асослаш ва уни амалга ошириш билан боғлиқ жараёнлардир. Педагогик таълимда бу соҳа билан боғлиқ янгича ёндашувлар, педагогик метод ва шаклларнинг ўзгариши, киритилаётган янгиликларнинг илмий педагогик ҳамжамият томонидан ўзлаштирилиши ва уларнинг илмий асосланиши билан боғлиқ жараёнларда кўзга ташланади. “Мактаб-лаборатория” тажриба майдончаларини ташкил қилиш институт ташаббуси билан амалга оширилган бўлса-да, унинг фаолиятида умумтаълим мактаб ўқитувчиларининг фаоллиги катта роль уйнайди. Такдим қилинаётган илмий-педагогик лойиҳаларни амалиётга татбиқ этиш ва унинг натижадорлигини таъминлаш институт профессор-ўқитувчиларининг илмий салоҳияти ва мактаб ўқитувчиларининг профессионал маҳорати ҳамда масъулиятига боғлиқ.

“Мактаб-лаборатория” назарий билимларни чуқурлаштириш ва мустаҳкамлаш, кўникмаларни ривожлантириш мақсадига қаратилган ўқитувчиларнинг мустақил амалий ва тадқиқот фаолиятининг шаклларида биридир. “Мактаб-лаборатория”да ўқитувчиларнинг тажриба-синов ишлари уларнинг илмий-тадқиқот ишларининг таркибий қисми сифатида қаралади. “Мактаб-лаборатория” доирасида ўқитувчиларнинг асосий фаолияти инновацион тажриба-синов ишлари бўлиб, у қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

- *тажриба-синов учун зарур бўлган илмий-услубий таъминотни тайёрлаш;*
- *тажриба-синов ишининг режа-схемасини ишлаб чиқиш;*
- *тажриба-синов ишларини ўтказиш;*
- *тажриба-синов натижаларини қайд қилиш.*

“Мактаб-лаборатория”да ўқитувчининг тажриба-синов ишлари натижаси сифатида адабиётларга шарҳ, илғор ва инновацион тажрибаларни такдим этишни, ўқитувчиларнинг очик ёки тажриба дарсларини, янги авлод дидактик материаллар банкини тузишни,

ўқувчиларнинг ривожланишида педагогик натижалар ташхисини, ўқитувчиларнинг ўқув ва ўқув-методик қўлланмаларини, тўпламларда нашр қилинган илмий мақолаларни, ўқитувчиларнинг “Йил ўқитувчиси” танловларидаги иштирокини айтиб ўтиш мумкин.

“Мактаб-лаборатория” педагогик амалиётга инновацияларни ўзлаштириш ва жорий этишни ташкил этиш буйича педагогик фан ва амалиётнинг алоҳида шаклидир. Мактабларнинг ҳозирги ҳақиқий шароитларида инновацион жараёнларнинг хилма-хиллиги уларни тартибга солиш заруратини келтириб чиқаради. Бу мураккаб ва узок муддатли жараён бўлиб, унинг тузилиши ўзига хос хусусиятга эга ва муқаррар равишда тегишли бошқарув стратегиясини ишлаб чиқишни талаб қилади. Мактаблар негизида тажриба муҳити шароитида бошқарув тизимини лойиҳалаш “Мактаб-лаборатория”нинг тажриба фаолияти мақсадлари ва вазифаларини ҳал қилиш учун зарур шарт сифатида қаралади.

“МАКТАБ-ЛАБОРАТОРИЯ”: 5 ТА САВОЛ; 5 ТА ЖАВОБ; 5 ТА ТАДБИР

Бугунги кунга келиб институтда “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончаларини шакллантириш билан боғлиқ ташкилий масалалар якунланди. Бу борадаги келгуси ишларимиз эса қуйидаги саволларга аниқ жавоб топишимиз билан боғлиқ:

1-САВОЛ. “Мактаб-лаборатория” нима?

ЖАВОБ: *Ушбу савол моҳиятни англашга ва мақсадни тўғри белгилашга ёрдам беради. “Мактаб-лаборатория” - педагогик таълим инновацион кластерининг субъекти бўлиб, таълим турларининг илмий, услубий ва таълимий фаолиятини ривожлантириш мақсадига қаратилган инновацион лойиҳалар бўйича тажриба-синов майдончаларидир.*

Ушбу таърифни таҳлил қиладиган бўлсак, қуйидаги муҳим тушунчалар таърифда ўз аксини топганлигини кўрамиз:

■ педагогик таълим инновацион кластерининг субъекти;

Таълим турларининг:

■ илмий-инновацион тажриба майдончалари;

■ услубий-инновацион тажриба майдончалари;

■ таълимий-инновацион тажриба майдончалари.

“Мактаб-лаборатория”ларида таълим турларининг илмий, услубий ва таълимий фаолиятини ривожлантиришга қаратилган инновацион лойиҳаларнинг тажриба-синов ишлари амалга оширилади.

2-САВОЛ. Мактаб ёки мактабгача таълим муассасалари билан олиб бориладиган ҳар қандай турдаги ҳамкорлик ишлари “Мактаб-лаборатория” фаолияти доирасига тушадими?

ЖАВОБ: Бу саволга аниқ жавоб топишимиз келгусидаги фаолиятимизнинг самарадорлигини белгилаб беради. Бугунги кунда мактаб ёки мактабгача таълим муассасаларида ташкил қилинган ҳар қандай тадбирни “Мактаб-лаборатория” фаолияти билан боғлаш ҳолатлари кузатилмоқда. Бизнинг назаримизда, бу унчалик туғри эмас. Агар биз шу таҳлитда ишлашни давом эттирадиган бўлсак, “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончаси деб номланувчи янги лойиҳанинг мақсад-моҳиятидан узоқлашиб кетамиз ва чалкашликларга йўл қўямиз. Содда қилиб айтганда, калаванинг учини йўқотамиз. Натижада, “Мактаб-лаборатория” доирасида олиб бораётган бизнинг ишларимиз шу пайтгача қилинган ва қилинаётган ишлардан фарқ қилмай қолади. Чунки таълим турлари ўртасидаги алоқадорлик, олий таълим муассасасининг илмий салоҳиятидан мактабда, лицей ва коллежда ёки мактабгача таълим муассасаларида фойдаланиш масаласи

шу пайтгача ҳам бўлган. “Мактаб лаборатория”да мактаб ёки мактабгача таълим муассасалари фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган янги лойиҳалар, ишланмалар, инновациялар тажриба-синовдан ўтказилиши, агар тажриба-синов ишлари муваффақиятли деб топилса, бутун тизимга оммалаштирилиши керак. Шундагина “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончалари фаолияти ўзининг мақсади, мазмун-моҳиятига мос келади. Демак, лойиҳа доирасидаги ҳамкорлик аниқ мақсадга қаратилган бўлиши лозим.

3-САВОЛ. Биз шунча янги лойиҳаларни, ишланмаларни ва инновацияларни айтишда, тез фурсатларда қаердан оламиз?

ЖАВОБ: Бу тўғри савол. Дарҳақиқат, шунча янги лойиҳаларни тез фурсатларда қаердан оламиз? Агар биз “Мактаб-лаборатория” фаолият йўналишларини янада аниқлаштирадик, ана шу фаолият йўналишларини янада торроқ йўналишларга бўлиб қараб чиқсак, бу саволга жавоб топса бўлади? “Мактаб-лаборатория” фаолият йўналишларини янада торайтириш ва аниқлаштириш борасида биз қуйидаги кетма-кетликда бажарилувчи тадбирларни таклиф қиламиз. Факультет ва кафедраларда ушбу тадбирларнинг нуқсонсиз бажарилиши лойиҳани амалга оширишнинг муҳим шартларидан ҳисобланади.

1-ТАДБИР. Ҳар бир кафедрада мавжуд таълим йўналишларининг спецификасидан келиб чиққан ҳолда ЛОЙИҲА ЙЎНАЛИШЛАРИНИ аниқлаб олиш.

Бу борада биз институтдаги мавжуд таълим йўналишларининг спецификасидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги лойиҳа йўналишларини таклиф қиламиз:

■ **Мактаб менежменти** таълим йўналиши учун **“Бошқарув лаборатория” лойиҳаси.** Бу лойиҳа бир нечта инновацион тажриба-синов оқимлари шароитида инновацияларни бошқариш самарадорлигини аниқлашнинг мезонларини белгиловчи ресурсларни ишлаб чиқишни назарда тутаяди.

■ **Бошланғич таълим** йўналиши учун **“Инновацион бошланғич мактаб” лойиҳаси.** Бу лойиҳа бошланғич таълимда ўқитувчилар, ўқувчилар ва ота-оналарнинг ўзаро ҳамкорлигини ривожлантириш жараёнининг инсонпарварлик ғоясига асосланувчи педагогика модели лойиҳасини ишлаб чиқиш ва синовдан ўтказиш; янги авлод стандартларини амалга оширишни назарда тутаяди.

■ **Барча** таълим йўналишлари учун **“Иқтидор” лойиҳаси.** Бу лойиҳа иқтидорли болаларни аниқлаш, уларни қўллаб-қувватлаш, ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш бўйича ахборот ресурсларини ишлаб чиқиш; иқтидорли ўқувчиларнинг қобилиятларини тўғри

йўналтириш ва уни рўёбга чиқаришга кўмаклашиш муҳитини яратишни назарда тутати.

■ Педагогика, психология таълим йўналишлари учун **“Инноватор ўқитувчи” лойиҳаси.** Бу лойиҳа инновацион жараёнларни таълим тизимига фаол татбиқ этиш муҳитини ва ахборот таъминотини яратишни, ўқитувчиларнинг инновацион лойиҳаларга рағбатлантириш ҳамда уни қўллаб-қувватлашни назарда тутати.

■ Барча таълим йўналишлари учун **“Таълим сифатини бошқариш тизимининг ахборот таъминоти”** лойиҳаси. Бу лойиҳа таълим жараёнининг самарадорлигини ошириш бўйича услубий тавсиялар, лойиҳалар, илмий-педагогик адабиётлар билан таъминлаш, таълим сифатини кўтариш билан боғлиқ ишларни мувофиқлаштиришни назарда тутати.

■ Психология таълим йўналиши учун **“Мактаб биродарлиги”** лойиҳаси. Бу лойиҳа ўқувчилар ҳамжамияти фаолияти доирасида болалар ва ёшларнинг самарали ижтимоийлашуви учун педагогик-психологик шарт-шароитларни яратишни назарда тутати.

Биз таклиф қилаётган лойиҳа йўналишлари ихтиёрий характерга эга. Шу билан бир қаторда бу чегара ҳам эмас. Бунинг янада давом эттириш мумкин. Бу масалага кафедранинг ўзига хос хусусиятидан келиб чиқувчи ва ижодий ёндашув талаб қиладиган ўсувчи, ўзгарувчи кўрсаткичдир.

2-ТАДБИР. Лойиҳа гуруҳларини тасдиқлаш.

Кейинги иш кафедрадаги ҳар бир лойиҳа йўналиши бўйича лойиҳа гуруҳларини шакллантиришдан иборат. Лойиҳа гуруҳлари таркибини тасодифий ўқитувчилардан эмас, балки шу йўналишда илмий тадқиқот олиб бораётган ва ижодкорлик ҳамда инноваторлик сифатларига эга бўлган ўқитувчилар таркибидан шакллантириш мақсадга мувофиқ. Лойиҳа гуруҳлари таркибига кафедра-профессор ўқитувчиларидан ташқари шу йўналишнинг иқтидорли талабаларини, мактаб ўқитувчиларини ҳам жалб қилиш мақсадга мувофиқ. **Агар талабаларга бу ишнинг моҳиятини тушунтира оласан, сиз билан биздан кўра улардан кўпроқ янги лойиҳалар, инновациялар чиқади.** Чунки хоҳлаймизми-йўқми, бизнинг қарашларимизда анъанавий таълимнинг таъсири кучли. Бу ўринда талабаларнинг янгича дунёқараши ва профессор-ўқитувчиларнинг тажрибасини уйғунлаштириш кутилган натижага эришишни осонлаштирати.

Лойиҳа гуруҳларининг вазифалари сифатида қуйидагиларни қайд этиш мумкин:

- ✓ педагогик илм ва таълим амалиётининг долзарб муаммолари атрофида олий таълим, ўрта таълим ва таълимнинг бошқа босқичларининг ўқув-илмий-инновацион салоҳиятларини ўзaro

интеграциялаш;

- ✓ *инновацион лойиҳаларни узлуксиз педагогик таълим жараёнида амалга ошириш, илмий-методик ишланмаларни педагогик амалиётга татбиқ қилиш ва апробациядан ўтказиш, инновацияларни таълимга сингдириш учун тажриба-инновацион майдончалар ташкил этиш;*
- ✓ *ёш педагог кадрларнинг шахсий касб маҳоратини юксалтириш ва ривожлантиришга қаратилган узлуксиз педагогик таълим базасини ўзида мужассам этган таълим муҳитини яратиш;*
- ✓ *касбгача ва касбий педагогик тайёрловни амалга ошириш орқали педагогикага мойиллиги бўлган ўқувчиларни касбга йўналтириш ва танлаб олиш имкониятини яратиш;*
- ✓ *педагогларнинг шахсий-касбий маҳоратларни юксалтирувчи фан ва таълим фазосини яратиш, маслаҳатлар бериш, ижодий ташаббусларини методик ва ташкилий қўллаб-қувватлаш.*

3-ТАДБИР. Лойиҳа гуруҳларининг олдига белгиланган муддатда лойиҳа йўналиши бўйича биттадан янги инновацион лойиҳа ишлаб чиқиш вазифасини қўйиш.

Янги инновацион лойиҳаларни шакллантиришда ижодий ёндашув, шунингдек, ривожланган мамлакатларнинг таълим тизимида амалиётдан ўтган андозаларни олиш ва уларни миллий таълим тизимимизга мослаштириш тавсия қилинади. Бу тахлитда ишлаш бир пайтнинг ўзида бир нечта ижодий гуруҳлар бир нечта лойиҳалар устида бош қотиришига эришилади. Белгиланган муддатларда таклиф қилинган лойиҳалар қабул қилиб олинади.

Р.С. Институт миқёсида 2019-2020 ўқув йили учун “Педагогик таълим инновацион кластери бўйича энг яхши инновацион лойиҳа” танловини ташкил қилишни таклиф қиламиз. Бу, биринчидан, профессор-ўқитувчиларда мазкур лойиҳа бўйича ишлашга нисбатан иштиёқни оширади, иккинчидан, тақдим қилинаётган инновацион лойиҳаларнинг сифатини оширишга ёрдам беради, учинчидан, сифатли инновацион лойиҳаларнинг кўпайишига олиб келади.

4-ТАДБИР. Таклиф қилинган лойиҳаларни экспертизадан ўтказиш.

Таклиф қилинган лойиҳаларнинг барчаси эмас, балки эксперт комиссияси назоратидан ўтганлари ва истикболли деб топилганлари “Мактаб-лаборатория” тажриба-синов ишларига жорий қилинади. Бунда эксперт комиссияси институтнинг тажрибали профессор-ўқитувчилари таркибидан шакллантирилади.

5-ТАДБИР. Кафедраларда ҳар бир лойиҳани амалга ошириш дастурини ишлаб чиқиш.

4-САВОЛ. Лойиҳани амалга ошириш дастури қандай бўлиши керак?

ЖАВОБ: Лойиҳани амалга ошириш дастурида:

■ лойиҳа йўналиши бўйича умумтаълим мактабларида (мактабгача таълим муассасасида ва ҳоказо) айти пайтдаги кўрсаткичларни аниқлаш усул ва воситалари;

■ лойиҳа доирасида умумтаълим мактабларида (мактабгача таълим муассасасида ва ҳоказо) кўрсаткичларни ошириш бўйича қилинадиган ишлар мажмуи;

■ лойиҳада ҳар бир ишнинг масъули ва аниқ муддатлари;

■ лойиҳадан кутиладиган натижани прогнозлаштириш параметрлари;

■ лойиҳа якунида кўрсаткичларни қайтадан аниқлаш ва динамикани солиштириш ишлари ўз аксини топиши лозим.

Ҳар бир лойиҳа гуруҳларининг фаолиятлари бўйича ҳисоботлари тегишли кафедра йиғилишлари ва факультет кенгашларида кўриб борилиши мақсадга мувофиқ. Институт кенгашига тақдим қилинган кафедранинг (факультетнинг) ҳисоботида педагогик таълим инновацион кластери ва “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончалари бўйича қилинган ишларга алоҳида тўхталиш таклиф қилинади. Кенгашларда кафедра мудирлари эмас, балки лойиҳа гуруҳи раҳбарининг ўзи ҳисобот берса, ишга нисбатан жавобгарлик ва масъулияти янада ошади.

5-САВОЛ. Агар биз шу таҳлитда ишласак, нималарга эришамиз?

ЖАВОБ: Агар биз педагогик таълим инновацион кластери ва “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончалари бўйича мазкур тавсия ва таклифларга асосан иш олиб борсак, қуйидаги натижаларга эришишимиз мумкин бўлади:

- ҳар бир кафедрада педагогик таълим кластери ва “Мактаб-лаборатория” тажриба инновацион майдончалари фаолияти билан боғлиқ янги лойиҳалар ва лойиҳа гуруҳлари фаолияти йўлга қўйилади;
- истиқболли лойиҳаларни оммалаштириш имконияти пайдо бўлади;
- кафедраларда барча профессор-ўқитувчилар “Мактаб-лаборатория” ишига жалб қилинади;
- “Мактаб-лаборатория” ишига талабаларнинг жалб қилиниши уларни илмий тадқиқот ишларига рағбатлантиради;
- талабаларнинг ўқитувчилик касбига бўлган мослашувчанлик даври қисқаради;

- *мактаб, мактабгача таълим муассасалари ва институт ўртасидаги ҳамкорликнинг, демакки, педагогик таълим кластери фаолиятининг самарадорлиги ошади;*
- *педагогик таълим инновацион кластерининг амалиётга татбиқи тезлашади.*

Умуман олганда, “Мактаб-лаборатория” тажриба майдончалари педагогик таълим инновацион кластерини амалиётга татбиқ этиш шакли сифатида таълим турлари ўртасидаги интеграция муносабатларини таъминлаш, умумтаълим мактаблари фаолиятини инновацион жараёнларга тортиш, таълим ва тарбия уйғунлиги борасида самарадорликка эришиш, таълим сифатини бошқариш ва яхшилаш, иқтидорли ўқувчиларни юзага чиқариш, ўқитувчилар фаолиятини назорат қилиш ва уларни қўллаб-қувватлаш билан боғлиқ сифат кўрсаткичларига эришиш имконини беради.

АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАР ИЗОҲИ

- **ГЛОБАЛИЗАЦИЯ** – тараққий этган инсоният ҳамжамиятида табиий равишда содир бўладиган, ахборот коммуникацион технологиялар билан ва жамиятдаги барча соҳаларнинг яхлитлашуви, универсаллашуви ва интеграциялашуви билан боғлиқ бўлган жараён.
- **КЛАСТЕР** – жуғрофий жиҳатдан яқин бўлган корхоналар, ташкилотлар, хизмат кўрсатувчи соҳалар, илмий марказлар, тадқиқот муассасалари, олий ўқув юр்தларининг ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва субъектлар рақобатбардошлигини таъминлаш мақсадида концентрациялашуви жараёни.
- **ИННОВАЦИЯ** – муайян соҳага концептуал ўзгаришлар, ёндашувлар асосида киритилаётган, узоқ муддатли ва тизимли фаолият билан боғлиқ янгиланишлар.
- **НОВАЦИЯ** – муайян соҳага киритилган қисқа муддатли, тизимнинг алоҳида элементларигагина тааллуқли бўлган янгиланишлар.
- **ТАЪЛИМ ИННОВАЦИЯСИ** – таълим тизими билан боғлиқ бўлган муаммоларни ривожлантириш тамойилига асосан ҳал қилишга қаратилган янгича шакл ва методлар, ёндашув ва технологик жараёнларни тизимли қўллаш орқали сифат ўзгаришларига эришиш билан боғлиқ жараён.
- **ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ КЛАСТЕРИ** – муайян географик ҳудуднинг рақобатбардош педагог кадрларга бўлган эҳтиёжларини қондириш мақсадида бир-бири билан узвий алоқадаги тенг ҳуқуқли алоҳида таълим субъектларининг, технологияларнинг ва инсон ресурсларининг интеграциялашувини кучайтирувчи механизм.
- **МАКТАБ-ЛАБОРАТОРИЯ** – педагогик таълим инновацион кластерининг субъекти бўлиб, таълим турларининг илмий, услубий ва таълимий фаолиятини ривожлантириш мақсадига қаратилган инновацион лойиҳалар буйича тажриба-синов майдончаларидир.¹⁵
- **ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ КЛАСТЕРИНИНГ СУБЪЕКТЛАРИ:**
 - ✓ талабалар, магистрантлар ва докторантларнинг таълимий, илмий тадқиқотчилик, инновацион ва лойиҳалаштириш фаолиятини олиб борадиган, педагогик амалиётлар олиб бориладиган, ўқув ва тажриба-экспериментал база вазифасини ўтайдиган барча турдаги мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, олий ва қўшимча таълим муассасалари;
 - ✓ барча турдаги мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, олий ва қўшимча таълим муассасалари педагогик кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш муассасалари;

¹⁵ Глобализация, кластер, инновация, новация, таълим инновацияси, педагогик таълим кластери, мактаб-лаборатория тушунчаларининг таърифлари муаллифга тегишли бўлиб, уларни такомиллаштириш бўйича тақлифларни мамнуният билан қабул қиламиз.

- ✓ педагогик фаолиятга бевосита ёки билвосита алоқадор бўлган ва унинг ривожланиш тамойилларини белгилайдиган илмий тадқиқот фаолияти билан шуғулланувчи илмий ва илмий-методик тузилмалар, марказлар, илмий тадқиқот институтлари;
 - ✓ педагогик ҳамжамиятлар, ташаббускор жамоалар, жамоат бирлашмалари, давлат ва нодавлат ташкилотлари;
 - ✓ хорижий олий таълим муассасалари ва илмий тадқиқот марказлари.
- **ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ КЛАСТЕРИНИНГ ЙЎНАЛИШЛАРИ:**
- **Таълим йўналиши:**
- ✓ мавжуд муаммоларни аниқлаш, таснифлаш ва бартараф этиш механизмларини ишлаб чиқиш;
 - ✓ ўқув-услубий салоҳиятнинг вертикал ва горизонтал ҳаракатланиш механизмларини ишлаб чиқиш;
 - ✓ дарс машғулотлари сифатини бошқариш ва назорат қилиш;
 - ✓ ўқув-услубий самарадорликни аниқлашнинг содда ва энг мақбул механизмларини ишлаб чиқиш ва жорй қилиш;
 - ✓ ўқув-услубий соҳада таълим турлариаро тьюторлик фаолиятини йўлга қўйиш.
- **Таълим воситалари йўналиши:**
- ✓ ўқув режа ва фан дастурларини такомиллаштириш;
 - ✓ дарслик, ўқув қўлланмаларнинг мазмун-мундарижасини бойитиш ва савиясини кўтариш;
 - ✓ дарс машғулотининг ёрдамчи адабиётлари ва дидактик таъминотини такомиллаштириш;
 - ✓ ахборот технологиялари ва педагогик технологиялардан самарали фойдаланишга эришиш.
- **Таълим ва фан йўналиши:**
- ✓ таълим ва фан ўртасидаги интеграцияни кучайтириш;
 - ✓ илмий соҳада таълим турлариаро тьюторлик фаолиятини йўлга қўйиш.
 - ✓ ОТМ ва умумтаълим мактаблари (мактабгача таълим муассасалари) ўқитувчиларининг (тарбиячиларининг) ҳамкорлигида бинар илмий тадқиқотларни кўпайтириш (илмий ишланмалар ОТМ профессор-ўқитувчилари томонидан, унинг амалиётга татбиқ қилиниши умумтаълим мактаби ўқитувчилари томонидан амалга оширилади);
 - ✓ илмий-педагогик салоҳиятнинг эҳтиёжга қараб оқишини таъминлайдиган механизмни ишлаб чиқиш;
- **Таълим ва ишлаб чиқариш йўналиши:**
- ✓ таълим ва ишлаб чиқариш йўналиши ўртасидаги интеграцияни кучайтириш;
 - ✓ ОТМ ва ишлаб чиқариш ходимлари ҳамкорлигида бинар илмий тадқиқотларни кўпайтириш (илмий ишланмалар ОТМ профессор-

ўқитувчилари томонидан, унинг амалиётга татбиқ қилиниши ишлаб чиқариш ходимлари томонидан амалга оширилади);

- ✓ назария ва амалиёт уйғунлигига эришиш;
- ✓ тараққиёт шиддатини инобатга олган ҳолда илм-фан ютуқларини тезлик билан амалиётга татбиқ этиш механизмларини такомиллаштириш;

► **Таълимни бошқариш йўналиши:**

- ✓ таълимни инновацион бошқариш борасида илмий тадқиқот ишларини олиб бориш;
- ✓ барча таълим турлари манфаатларини мувофиқлаштирувчи ҳудудий бошқарув тизимини яратиш;
- ✓ бошқарувга инновацион усул ва воситаларни, ахборот-коммуникация технологияларини татбиқ қилиш.

■ **ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ КЛАСТЕРИНИНГ ТАМОЙИЛЛАРИ:**

- ✓ **табiiй алоқадорлик:** кластер субъектлари ўртасидаги ҳамкорлик, алоқадорлик масаласининг табiiйлиги, яъни боғлиқлик масаласининг ҳудудий, соҳавий ёки вазифавий жиҳатдан объективлигидир. Тадқиқотчилар кластерларни сунъий равишда шакллантириш мумкин эмаслигини таъкидлайдилар. Демак, кластер манфаатдорликдан келиб чиққан табiiй алоқадорлик маҳсули бўлиб, рақобатбардошликни таъминлаш, сифат ва натижани кўтариш унинг асосий мақсади ҳисобланади. Мавжуд табiiй алоқадорликни кучайтириш, тарқоқ салоҳиятни муайян мақсад сари йўналтириш, ҳуқуқий асосларни яратиш ва мустаҳкамлаш, ахборот ҳамда инновациялар алмашинувини жадаллаштиришнинг энг қулай ва самарадор усули бу кластерлардир.
- ✓ **узвийлик ва узлуксизлик:** кластер субъектларининг ўзаро боғлиқликда занжир ҳосил қилиши, занжирни ҳосил қилувчи ҳар бир бўғиннинг ўз аниқ вазифаларига эга эканлиги, узлуксизлик занжирида бўшлиқларга йўл қўйилмаслигидир. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, узвийлик мазмун, узлуксизлик шакл ҳодисаси ҳисобланади. Яъни, таълим мазмунининг табiiй кетма-кетлигини таъминлаш, бунда билим олувчиларнинг ёш ва физиологик хусусиятларини ҳисобга олиш узвийликни таъминлайди. Узвийлик муайян таълим тури доирасида ҳамда таълим турлариаро ҳам кузатилиши мумкин. Узлуксизлик эса таълим турларининг ўзаро кетма-кетлигида (ёки муайян фан мазмунининг ёритилишида) бўшлиқнинг бўлмаслиги билан содир бўлади. Демак, узвийлик ва узлуксизлик ўзаро боғлиқ, муштарак ва айни пайтда алоҳида ҳодисалар бўлиб, уларнинг таъминланиши таълим сифатига бевосита алоқадор ва таълим турлари ўртасидаги муносабатда бош масала сифатида қаралмоғи лозим.
- ✓ **изчиллик:** кластер субъектларининг вертикал ягона чизиқда

жойлашуви, бунда қуйидан юқорига, оддийдан мураккабга қараб босқичма-босқич ҳаркатланиш тенденциясига амал қилинишидир. Изчиллик ҳам шакл, ҳам мазмун ҳодисаси бўлиб, таълим шакли ва мазмунининг таълим турлари ўртасидаги тақсимотини англатади. Бу тақсимотда таълим турларининг спецификаси ва мақсади, давлат таълим стандартлари, битирувчиларга қўйиладиган талаблар инобатга олинishi лозим. Изчиллик таълим мазмунини ўзлаштиришнинг асосий шартларидан биридир. Изчиллик муайян таълим тури доирасида ҳам, таълим турлариаро ҳам бўлиши мумкин. Айти шу таълим турлариаро изчиллик педагогик таълим кластерига алоқадор ҳодиса бўлиб, унинг таъминланиши билан боғлиқ жараёнлар кластер доирасида ҳал қилиниши лозим бўлган муаммоларга мос тушади.

- ✓ **ворисийлик:** кластернинг авлодлар алмашинувидаги роли, тьюторлик фаолияти, педагогик таълимни кластерлаштириш натижасида субъектларнинг малакали педагог ходимларга бўлган эҳтиёжининг мунтазам қондирилишига эришишдир. Ворисийлик жамиятда ўқитувчилик касби мавқеининг ошиши билан боғлиқ бўлган жараёндир. Педагогик таълим кластерининг ворисийлик тамойили асосидаги вазифаларидан бири ўқитувчиларнинг ижтимоий ҳимояси борасидаги муаммоларни тадқиқ этиш, жамиятда ўқитувчининг ҳурматини ошириш билан боғлиқ муаммоларни кун тартибига қўйиш жараёнлари билан биргаликда кечади.
- ✓ **замонавийлик:** соҳага оид замонавий илм-фан ютуқларини тизимга жорий қилиш, илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш, ахборот-коммуникация технологияларидан оқилона фойдаланишдир. Замонавийлик тамойилини икки йўналишда: *биринчиси*, ишлаб чиқариш жараёнларини замонавийлаштириш (таълим, фан ва ишлаб чиқаришга замонавий илм-фан ютуқларини жорий қилиш билан боғлиқ муаммолар); *иккинчиси*, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг (битирувчиларнинг) замонавий талабларга жавоб бериши маъносида тушуниш мумкин. Маълумки, ишлаб чиқариш жараёнларини замонавийлаштирмасдан рақобатбардош, сифатли маҳсулот тайёрлаш мумкин эмас. Бу эса таълим мазмунига, таълим жараёни ва воситаларига, технологияларига инновацион ёндашишни талаб қилади. Инновацияларсиз кластернинг мавжуд бўлмаслиги эса замонавийликни педагогик таълим кластерининг тамойили сифатида илгари суришни назарий жиҳатдан асослайди.
- ✓ **йўналтирилганлик:** кластер доирасида амалга оширилаётган ҳар бир фаолият турининг аниқ мақсадга йўналтирилганлиги, кутилаётган натижаларнинг олдиндан чамалаш ва баҳолаш имкониятининг мавжудлигидир. Педагогик таълим кластери лойиҳа йўналишларини ва ҳар бир йўналишда аниқ мақсадга қаратилган ва

илмий асосланган бир нечта лойиҳаларнинг амалиётга татбиқ қилинишини тақазо қилади. Илмий тадқиқот, ахборот-таҳлилий, илмий-услубий ва тажриба-инновацион каби таълим соҳасининг барча жиҳатлари лойиҳа йўналишлари сифатида олиниши ва муайян лойиҳа шу йўналишларнинг алоҳида қиррасида сифат ва самарадорликка хизмат қилиши мақсадга мувофиқ. Бу тахлитда ишлаш педагогик таълим кластери тушунчасини ва шу йўналишдаги фаолиятни янада аниқлаштиради, ихчамлаштиради ва аниқ мақсадга йўналтиради.

- ✓ **мақсаднинг умумийлиги:** кластер субъектларининг хусусий мақсадларидан ташқари глобал аспектдаги ягона мақсад атрофида бирлашувидир. Кластерда барча субъектларнинг фаолиятига алоқадор умумий мақсадни топа билиш жараёни тўғри йўлга қўйишнинг муҳим шартларидан ҳисобланади. Умумий мақсад стратегия билан алоқадор ҳодиса бўлиб, истиқболни кўзлаган узок муддатли режани назарда тутди. Бу субъектга бевосита дахлдор бўлмаслиги мумкин, аммо билвосита алоқадор бўлиб, кластернинг муваффақияти ўша субъектнинг фаолият самарадорлигини таъминлайди. Умумий мақсадда кластерни ташкил қилувчи барча субъектларнинг манфаатлари акс этиши лозим. Акс ҳолда кластер тўлақонли бўлмайди. Бу эса кластер занжиридаги узилиш бўлиб, тизимнинг нуқсонли ишлаши ёки умуман ишламаслигига сабаб бўлади.
- ✓ **манфаатларнинг хусусийлиги:** педагогик таълим кластери моделида ҳар бир субъектининг ҳуқуқий, ижтимоий, иқтисодий жиҳатдан манфаатдор бўлишидир. Субъектларининг хусусий манфаатлари, пировардида, умумий манфаат учун хизмат қилади. Манфаатдорликсиз педагогик таълим кластери мавжуд бўла олмайди. Иқтисодий кластерлар ҳам аслида фойданинг ортиши ва рақобатбардошликни кучайтириш мақсадида пайдо бўлган. Уларда фойда моддий кўринишларда намоён бўлса, педагогик таълим кластерида бу ижтимоий, яъни кадрлар салоҳиятини кучайтириш ва таълим сифатини ошириш борасида кўзга ташланади. Ижтимоий манфаатдорлик ҳам, пировардида, соҳанинг моддий манфаатдорлигига хизмат қилади, албатта. Умуман, кадрлар салоҳиятини кўтариш ва моддий манфаатдорликни ошириш масалалари бир-бири билан бевосита боғлиқ бўлган тушунчалар бўлиб, ҳар қандай кластер доирасида улар параллел равишда олиб бориладиган жараёнлар сифатида қаралади. Табиий алоқадорлик тамойили айтилган пайтдаги энг оқилона хусусий манфаатдорлик таъминлангандагина юз беради. Демак, хусусий манфаатлар алоқанинг табиийлигини таъминлайди ва шу ўринда бу икки тамойил ўзаро чамбарчас боғлиқликни юзага келтиради. Бу икки тамойилдан

бирининг кучайиши ўз-ўзидан иккинчисининг кучайишига (ёки аксинча) хизмат қилади.

- ✓ **ўзаро назорат:** кластер модели доирасида бирлашган таълим субъектларининг ўзаро ягона тизимни ҳосил қилиши ва бу тизимнинг нуқсонсиз ишлашидан ҳар бир субъектнинг манфаатдор эканлиги, маълум субъектда йўл қуйилган хато ёки камчилик бошқа субъектларнинг фаолият самарадорлигига таъсир кўрсатиши, субъектлар фаолиятини ўзаро баҳолаш тизимининг йўлга қўйилишидир. Шу ўринда педагогик таълим кластерининг муайян тизим сифатидаги ҳодиса эканлиги яққол намоён бўлади ва у ўзаро назорат тамойилини тақозо қилади. Тизимнинг қанчалик мукамал эканлиги ўзаро назоратнинг шу даражада кучли бўлишини таъминлайди. Бунда субъектлар фаолиятини баҳолашнинг умумий мақсад ва хусусий манфаатдорликдан келиб чиқувчи объектив меъзонларининг ишлаб чиқилиши муҳимдир.¹⁶
- **ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИНИНГ ИЛМИЙ ВА ТАЪЛИМИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ:**
 - ✓ *таълимий, илмий ва инновацион жараёнларни иқтисодиёт ва ижтимоий соҳа билан биргаликда жамлаш;*
 - ✓ *ўқув жараёнларининг узлуксизлиги, узвийлиги ва интеграциясини кучайтириш;*
 - ✓ *таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини таъминлаш;*
 - ✓ *таълимни бошқаришга нисбатан самарали инновацияларни қўллаш;*
 - ✓ *ташкилий, ўқув-услубий, илмий ва ахборот-тарбия воситаларини интеграциялаш.*
- **ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ КЛАСТЕРИНИНГ НАТИЖАЛАРИ:**
 - ✓ *ижтимоий соҳада* – малакали педагог кадрларга бўлган эҳтиёж сифатли қондирилади;
 - ✓ *иқтисодиёт соҳасида* – самарали таълим хизматлари бозори шакллантирилади;
 - ✓ *маркетинг соҳасида* – инновацион таълим технологияларини, таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий ишларида янги имкониятларни тезкор оммалаштириш имкониятлари пайдо бўлади;
 - ✓ *ҳуқуқий соҳада* – таълим муассасаларининг ўзаро ҳамкорлигини йўлга қўйишнинг, шунингдек, таълим тизимини бошқаришни янги ташкилий шаклига ўтиш билан боғлиқ меъёрий-ҳуқуқий асослар яратилади;
 - ✓ *педагогика соҳасида* – педагог кадрлар тайёрлаш тизимини кластер субъектлари билан ҳамкорликда лойиҳалаш йўлга қўйилади.

¹⁶ Педагогик таълим кластери йўналишлари ва тамойиллари муаллифнинг мавзу доирасидаги илмий тадқиқот ишлари хулосалари асосида ишлаб чиқилган.

ХУЛОСА

Давлатимиз раҳбарининг ***“Моддий ва маънавий ҳаётни уйғун ривожлантиришимиз керак. Мактаб бу борада асосий бўгин бўлиши лозим. Мактаб таълимини ривожлантириш биз учун умуммиллий мақсадга, умумхалқ ҳаракатига айланиши зарур”***¹⁷, деб айтган фикрларидан келиб чиққан ҳолда педагогик олий таълим муассасаларининг илмий салоҳиятларини умумтаълим мактаблари томон йўналтириш, олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари ва умумтаълим мактаблари ўқитувчиларининг куч ва салоҳиятларини бир нуқтага жамлашда “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончаларини замонавий, айти пайтда энг мақбул инновацион модель сифатида эътироф этиш мумкин.

Таълимга кластер ёндашувни татбиқ қилиш ва унинг шакли бўлган “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончалари фаолиятини йўлга қуйиш таълим тизимидаги субъектларнинг куч ва салоҳиятларини жамлашни, ундан оқилона фойдаланишни назарда тутди. Бунинг натижасида узлуксизлик ва узвийлик, таълим турлари ўртасидаги интеграция жараёнлари мустаҳкамланади. Буни педагогик таълимга нисбатан инновация сифатида қараш ва самарадорлигини чамалаш ҳамда амалга ошириш механизмлари бўйича асосли таклифлар ишлаб чиқиш илмий жамоатчилигимиз олдидаги муҳим муаммолардан саналади. Кластер ёндашуви давлат таълим сиёсатининг мазмунини тубдан ўзгартиришга, субъектлар муносабатларига ривожланиш ва самарадорлик мезонлари билан қарашга имкони беради. Натижада, кластер таълимга нисбатан инновацион ёндашув сифатида ҳудуддаги инсон ресурслари, ташкилотлар ва технологияларни бирлаштирувчи кучли механизм сифатида намоён бўлади.

¹⁷ Мирзиёев Ш.М. 2019 йилнинг 23 август санасида халқ, таълими тизимини ривожлантириш, педагогларнинг малакаси ва жамиятдаги нуфузини ошириш, ёш авлод маънавиятини юксалтириш масалаларига бағишланган видеоселектор йиғилишидаги нутқи, Халқ сўзи online, 2019 йил 24 август.

ҲОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида”, Тошкент шаҳри, 1997 йил 29 август.
2. Мирзиёев Ш.М. 2018 йил 2 ноябрь санасида халқ, таълими тизимини янада ривожлантириш борасидаги ислохотлар самарадорлигини ошириш масалаларига бағишланган йиғилишидаги нутқи, Халқ сўзи online, 2018 йил 2 ноябрь.
3. Мирзиёев Ш.М. 2019 йилнинг 23 август санасида халқ, таълими тизимини ривожлантириш, педагогларнинг малакаси ва жамиятдаги нуфузини ошириш, ёш авлод маънавиятини юксалтириш масалаларига бағишланган видеоселектор йиғилишидаги нутқи, Халқ сўзи online, 2019 йил 24 август.
4. Абдурахманов О.К. Таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси. -Т.: “Фан ва технология”. 2014.
5. Гордеева А.Н, Пучкова М. В. Правовое обеспечение интеграции науки и образования//Закон. 2006, №4.
6. Курносова С.А. Школа-лаборатория как одна из форм исследовательской деятельности учителей// Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова П № 1, 2008, С. б 1-64.
7. Шамова Т.П. Кластерный подход к развитию образовательных систем// Взаимодействия образовательных учреждений и институтов социума в обеспечении эффективности, доступности и качества образования региона: Материалы 10 Международного образовательного форума (Белгород. 24-26 окт. 2006 г.): в 2 ч. / БелГУ, МПГУ, МАНПО; отв. ред. Т.М. Давыденко, Т. И. Шамова. Белгород: Издательство БелГУ, 2006. Ч. 1. С. 24-29.
8. Портер М. Конкуренция. –СПб. –М. –Киев: Издат. дом «Вильямс», 2001.
9. Беспалова Л. Что такое кластер? URL: <http://siok.rightside.ru/siok/2009-12-01-06-24-41>. Загл. с экрана.
10. Актуальные проблемы бизнес-образования : материалы XIV Междунар. науч.-практич. конф., 16–17 апр. 2015 г., Минск / Бел. гос. ун-т, Ин-т бизнеса и менеджмента технологий. – Минск : Национальная библиотека Беларуси, 2015. - 298-301 С.
11. Кривых С.В. Кластерный подход в профессиональном образовании / С.В.Кривых// академия профессионального образования. -2014. -№3-4. – с.7-13.
12. Осечкина Л.И. Кластерный подход как условие повышения эффективности деятельности вуза / Л.И.Осечкина// Высшее образование в России. -2012. -№8-9. –с.73-76.
13. Сидорин А.В. Система формирования кадрового потенциала высокотехнологичных отраслей промышленности на основе кластерного подхода / А.В.Сидорин // Интернет- журнал «Науковедение». -2012. -№4. –С.1-7.

- 14.Фроловская М.Н. Становление профессионального образа мира педагога на основе кластерного подхода / М.Н. Фроловская // *Инновационные технологии в науке и образовании: сб. статей II ПНМК, Пенза, 23 янв. 2017 г. / МЦНС «Наука и Просвещение»; под общ.ред. Г.Ю.Гуляева (и др.). – Пенза, 2017. -С.210-212.*
- 15.Шарай Н., *Кластерный подход в интеграции, «УГ Москва», №15 от 14 апреля 2015 года.*
- 16.Давыдова Н.Н., Игошев Б.М. и др. Образовательный кластер как системообразующий компонент региональной модели непрерывного педагогического образования, *Педагогическое образование в России, 2014. № 10, стр.75*
- 17.Г.Б.Болоний, В.Ю.Лыскова. Кластерный подход и его использование в научно-педагогических исследованиях. *Вестник ТГУ, т.16, вып.1, 2011.*
- 18.Смирнова Ю.В. Кластеры как фактор инновационного развития // *Мат-лы науч. конф. «Актуальные вопросы экономики и управления». г.Москва, 2011 г. / Под общ. ред. Г.Д. Ахметовой. –М.: ПРИОР, 2011.*
- 19.Арутюнов Ю.А. Формирование региональной инновационной системы на основе кластерной модели экономики региона // *Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера. Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета //Режим доступа: <http://koet.syktsu.ru/vestnik/index.htm>*
- 20.Алимова Г., Арипова З. Мамлакатимиз таълим тизимида инновациялар, *biznes-daily.uz*

Мундарижа:

1. Кириш.....	3
2. Кластер таълимга нисбатан инновацион ёндашув сифатида.....	5
3. “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба майдончалари.....	26
4. “Мактаб-лаборатория”: 5 та савол; 5 та жавоб; 5 та тадбир.....	30
5. Асосий тушунчалар изоҳи.....	36
6. Хулоса	42
7. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	43

**Босишга рухсат этилди 30.09.2019 й. Ҳажми 2,75 босма табок.
Бичими 60X84 1/16 Адади 200 нусха. Буюртма №208.
М.Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети
босмахонасида чоп этилди.**